

1. Seznam použitých zkratk

CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
EGP	třídní klasifikace J. H. Goldthorpe
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
ISCO	International Standard Classification of Occupations
ISSP	International Society of Sustainability Professionals
ISEI	International Socioeconomic index
IVVM	Institut pro výzkum veřejného mínění
JKZ	jednotná klasifikace zaměstnání
KZAM	Klasifikace zaměstnání
MPP	mezinárodní prestiž povolání
NORC	National Opinion Research Center
SEI	Socio-Economic Index of Occupations
SIOPS	Standard International Occupational Prestige Scale
STEM	Středisko empirických výzkumů
SoÚ AV	Sociologický ústav Akademie Věd

2. Úvod

Předkládám bakalářskou práci s názvem „Výzkumy prestiže povolání v české společnosti“ a jak už z názvu vyplývá, mým ohniskem zájmu jsou výzkumy prestiže povolání, které byly realizovány v české společnosti. Mým hlavním výzkumným cílem je pokusit se zodpovědět otázku, jak prestižní škála reflektuje společenské změny po roce 1989 a co jednotlivé posuny v hodnocení prestiže povolání vypovídají o struktuře společnosti.

Práci jsem rozdělila do čtyř hlavních bloků. V první části vysvětluji základní pojmy, které budu v práci používat. Jedná se o pojem prestiže, prestiže povolání a pojem sociální status. Vzhledem k tomu, že se zabývám výzkumy, které byly realizovány v českém prostředí, zaměřuji se převážně na české vymezení těchto termínů.

V druhém bloku jsem se zabývala metodikou a cíli výzkumů prestiže povolání. Popsala jsem, jakými způsoby lze prestiž povolání ve společnosti měřit, jaká jsou kritéria výběru povolání do dotazníku, jak se dají zkonstruovat škály a jakým způsobem se dají výzkumy prestiže povolání rozšířit. V neposlední řadě jsem se pokusila přiblížit, s jakými problémy se může výzkumník setkat při práci na výzkumu a jaká úskalí mohou vzniknout při komparaci výsledné škály.

Třetí část je převážně popisná, kde jsem nejprve nastínila počátky výzkumů prestiže ve světě a detailněji se zaměřila na jednotlivé výzkumy realizované na našem území, na podmínky, za kterých byly realizovány, cíle, použitou metodiku a výslednou stupnici povolání podle jejich prestiže. Zhodnotila jsem jednotlivá povolání, popsala, která povolání zůstávají konstantní a u kterých dochází k výkyvům a posunům a proč. Všechny výzkumy, se kterými pracuji, jsou oficiální, reprezentativní a založené na větším vzorku respondentů. Na závěr jsem přiblížila, jaké změny ve

společnosti proběhly a jak se tyto změny promítly do prestižní škály.

Ve čtvrté části jsem se zabývala vlastním výzkumem. Na základě dat sebraných v letošním roce jsem sestavila vlastní škálu prestiže povolání, kterou jsem srovnala s výzkumem realizovaným v roce 2011. Provedla jsem hlubší analýzu prestižní škály a popsala specifika výzkumu. Výzkum jsem rozšířila a ptala jsem se na okolnosti, podle kterých lidé hodnotí prestiž povolání.

Celá práce je zakončena v závěru, ve kterém shrnuji základní poznatky a odpovědi na výzkumné otázky.

Práci jsem doplnila o přílohy uvedené na konci, ve kterých jsou srovnávací tabulky a grafy (výsledky jednotlivých výzkumů), které slouží buď jako doplnění a podepření některých, v bakalářské práci, uvedených tezí a nebo jsou uvedeny pro dokreslení celkové situace ve sledovaném období.

3. Prestiž, prestiž povolání a výzkumy prestiže

3.1 Pojem prestiž

Jadwiga Šanderová ve své knize Sociální stratifikace¹ charakterizuje prestiž jako váženost, kterou lidé ve společnosti požívají, a zároveň ji považuje za jeden z předpokladů úcty, kterou si lidé vzájemně prokazují. Obdobně chápe prestiž i Kapr, který ji považuje za „určitý způsob pozitívního hodnocení, ocenění, úcty, kterou prokazujeme osobám, předmětům, sociálním pozicím, činnostem atd.“² Prestiž podle něj zcela nahradila původní rody a stavy, které byly silně spojeny s majetkem. V dnešní společnosti je jedním z nejdůležitějších činitelů, který od sebe rozlišuje sociální individua,³ a je i jedním z klíčových pojmů teorie stratifikace.⁴

Šanderová⁵ rozlišuje prestiž individuální, sociální a funkční. Individuální prestiž je spojena s jedincem, který se těší úctě, nebo opovržení pro své specifické individuální charakteristiky (zásluhy, schopnosti, chování k ostatním atd.).

Sociální prestiž jde podle Šanderové souběžně se sociálním statutem. Individua jsou charakterizována pomocí statusů, které přijala. Se sociální prestiží se pojí i určité atributy, které mají symbolickou hodnotu (např. diplomy, čestné tituly, právo nosit určitý specifický oděv, sedět na určitém místě, v archaických společnostech se jednalo i o specifickou stravu). Tyto atributy jsou chápány spíše jako výhody, ale mohou se stát i obtížnou povinností.⁶ Kapr chápe „sociální prestiž jako jeden z parametrů

¹ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 125

² Kapr J.: Prestiž povolání, Sociologický časopis 1967. s. 740

³ tamtéž

⁴ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 377

⁵ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 125

⁶ tamtéž

sociálního statusu, jako indikátor, kterým lze s určitou mírou pravděpodobnosti určovat sociální pozici individua.“⁷

Funkční prestiž má, jak uvádí Šanderová, souvislost se sociální stratifikací a bývá tak označována prestiž zaměstnání. Pojem prestiž se nejčastěji používá právě ve spojení s povoláním. V ostatních případech se hovoří spíše o úctě, respektu či despektu.⁸

Podle Kapra má prestiž také integrující funkci v sociální skupině, která je základem sociálního statusu. Jedinec, který se zařadí do určité sociální vrstvy, se také ztotožní s prestižními nároky dané skupiny (obdobně však mohou mít prestižní aspirace i dezintegrovanou funkci). Každá sociální skupina vytváří určité vzorce chování, na základě kterých se formulují hierarchicky strukturované hodnotové systémy. V praxi se to projevuje tak, že lidé hodnotí druhé z pohledu své vlastní úrovně a dělí ostatní podle toho, zda jsou podle jejich měřítek jim rovni, nebo stojí výše, či níže.⁹

Šanderová upozorňuje, že v anglickém jazyce jsou slova prestiž a status často užívaná jako významově ekvivalentní.¹⁰

3.2 Pojem prestiž povolání

„O prestiži povolání platí s malými modifikacemi to, co platí o prestiži jako takové.“¹¹ To podle Kapra znamená, že respondent posuzuje jaká práva, povinnosti a odměny jsou s určitým povoláním spjata, jakou důležitost má pro společnost, jaký význam je mu přisuzován a jak je profese přístupná. Každé zaměstnání má určitou úctu, která je mu přikládána na základě tradice, a která nemusí vždy vycházet z uvedených kritérií. Typickým příkladem je, jak uvádí Kapr,

⁷ Kapr J.: Prestiž povolání, Sociologický časopis 1967. s. 740

⁸ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 125

⁹ Kapr J.: Prestiž povolání, Sociologický časopis 1967. s. 740

¹⁰ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 125

¹¹ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 382

povolání lékaře, kde se role lékaře identifikuje s rodičovskou rolí tím, že od lékaře očekáváme nezištnou pomoc v životních situacích, kdy si připadáme ohrožení a bezbranní.

Prestiž povolání se dá chápat ve dvou sociálních rovinách. Za prvé se jedná o „relativně ustálenou strukturu duchovních či morálních kompenzací, kterých se jednotlivým povoláním dostává od společnosti, paralelně s kompenzacemi materiálními, za výkon pracovních rolí“ a za druhé je „projevem subjektivní dimenze objektivně existující vertikální sociální diferenciací zaměstnání a profesí.“¹² Prestiž povolání je tedy jednak jedna z významných charakteristik sociálního statusu (zkoumá se v souvislosti se statusovou konzistencí a inkonzistencí) a můžeme ji chápat jako přibližnou míru sociálního statusu. A jednak je prestiž povolání chápána jako součást sociálního vědomí či sociální psychiky.

Podle Tučka lze prestiž povolání „vnímat jako určitý průsečík sociální struktury společnosti s její hodnotovou strukturou.“¹³

Prestiží povolání se zabývali i sociologičtí klasikové – Weber a Parsons. Weber vypracoval teorii stratifikace, kde operoval se třemi základními pojmy – třídy, stavy a strany (hospodářská moc, společenská moc a politická moc). Pro teorii prestiže povolání je zásadní společenská moc (stavy), jejímž vyjádřením je status. Jednotlivé stavy se od sebe odlišují životním stylem a spotřebou. V Parsonsově strukturálním funkcionalismu je pro vznik stratifikačního systému prestiž rozhodující. Podle něj je prestiž zaměstnání nejenom mravním hodnocením různých profesí, ale ukazuje i důležitost povolání pro společnost.

Thorstein Veblen byl pravděpodobně prvním, kdo vymezil prestiž povolání jako důležitou dimenzi sociální struktury. Před více než sto lety formuloval v knize „Teorie zahálčivé třídy“ svou

¹² Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis, s. 368

¹³ Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011, s. 3

teorii sociální stratifikace, ve které odlišení mezi třídami viděl právě v prestiži. Jednotlivá povolání rozdělil na ta, která jsou spojená s hrdinstvím, a na ta, která jsou všední. Profese, které lze přiřadit k hrdinství, (spojené s politikou, válkou, veřejnou zábavou) jsou vážené, úctyhodné a ušlechtilé. Všední zaměstnání (nezbytné k výrobě materiálních prostředků) popisuje jako podřadné, prosté a ponižující. K tomu, aby jedinec získal váženost, potřebuje mít viditelné známky bohatství a moci. Za více prestižní tedy považuje ty profese, kde se nemusí vykonávat lopotná (produktivní) práce.¹⁴

Americký sociolog Donald J. Treiman přišel v sedmdesátých letech dvacátého století s teorií, kde se jednotlivá povolání „liši funkčním významem pro společnost jako celek a také vzácnými zdroji (znalosti a dovednosti, ekonomické zdroje a autorita).“¹⁵ Podobně jako Shils přikládal velký význam moci a privilegiím. Treiman srovnáním škál prestiže zaměstnání v 55 zemích světa potvrdil hypotézu, že se ve všech vyspělých společnostech vyskytují obdobné funkcionální imperativy a hierarchie prestiže povolání by tedy měla být všude v podstatě stejná (korelace mezi škálami 0,81).¹⁶

V sedmdesátých letech minulého století vyslovil svou teorii prestiže Edward Shils. Prestiž rozdělil na pozitivní (respekt) a negativní (despekt). Za nejdůležitější individuální charakteristiku při posuzování prestiže považoval právě povolání. Zaměstnání podle něj určuje, jak se k sobě lidé chovají, protože je lehce dostupnou informací o druhých. Prestiž povolání se podle Shilse určuje podle toho, jak je daná profese vzdálená od centra společnosti (čím blíže k centru, tím vyšší prestiž). Pomyslné centrum tvoří profese, které mají moc a mohou ovlivňovat životy druhých silou svého charisma. Prestiž povolání podle něj není

¹⁴ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 126

¹⁵ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 127

¹⁶ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 127 - 128

přímo závislá na jedinci (např. i špatný lékař může požívat vysokou úctu).¹⁷

3.3 Sociální status

Kapr vychází z předpokladu, že lidé přisuzují „*hodnotám jednotlivých proměnných stratifikace určité ocenění v termínech úcty, vážnosti, důležitosti atd. (které lze měřit na ordinální stupnici) a že na základě ocenění relevantních proměnných je možno určit obecný status osoby nebo vrstvy.*“¹⁸

Z toho dle Kapra dále vyplývá, že sociálnímu statusu je lidmi přisuzováno různé množství úcty, důležitosti, respektu, vážnosti a významnosti. Dochází tak k ocenění tří okruhů:¹⁹

1) Jaké má držitel statusu práva a povinnosti? Jaké jsou jeho pravomoci a jaké ekonomické, mocenské či psychické odměny vycházející z pracovních podmínek může využívat? Jaké symboly statusu může obdržet? Jaký mu je umožněn životní styl a jaké životní šance má?

2) Jaká významnost a důležitost pro společnost je statusu přisuzována?

3) Jakým způsobem lze status získat? Jaká kvalifikace, vzdělání a schopnosti jsou potřebné? Je obtížně nebo lehce dosažitelný? A jaké jsou náklady na jeho dosažení?

Zmíněné vlastnosti statusu, jak uvádí Kapr, berou jedinci v úvahu vědomě či nevědomě, ale využívají je jako výchozí bod v procesu oceňování. V očích veřejnosti tak vzniká „*obecný obraz jednotlivých statusů*“, které jsou porovnávány podle standardizovaných kulturních vzorců hodnocení. Kulturně standardizované vzorce hodnocení statusu nám zaručují

¹⁷ Šanderová J.: Sociální stratifikace, s. 127

¹⁸ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 377

¹⁹ tamtéž

předpokládanou reakci ostatních a umožňují ověřit správnost našeho vlastního hodnocení a hodnocení od druhých.

Zde Kapr upozorňuje na existenci různých skupin lidí, které mohou různě oceňovat různé statusy. Zároveň ale dodává, že z empirických šetření vyplývá, že v oceňování základních proměnných statusu je obecný konsenzus relativně vysoký. Převážně bývá více oceňována velikost příjmu, stupeň dosaženého vzdělání, obtížnost požadovaných schopností atd.

4. Metody výzkumů prestiže

4.1 Cíle výzkumů prestiže

Výzkumy prestiže se podle Tučka²⁰ obvykle zaměřují na následující cíle: deskriptivní (pouhé zachycení hierarchie prestiže povolání v daném okamžiku), komparační v čase (vývoj prestiže je porovnáván v určitém časovém období), komparační v mezinárodním měřítku, strukturální (jsou vytipována kritéria, která vytvářejí škálu prestiže), determinaçní a vztahové (zkoumá se souvislost prestiže povolání s dalšími charakteristikami zaměstnání). Tuček byl při sestavování výčtu cílů inspirován Treimanem,²¹ který tvrdil, že se data týkající se povolání dají využít třemi hlavními způsoby. První způsob rozebírá povahu dané struktury povolání, druhý charakteristiky jednotlivých profesí a třetí klasifikuje a řadí jednotlivce na základě jejich profese.

Tuček uvádí, že výsledky výzkumů se aplikují nejen v oblasti zkoumání hodnot a hodnotových orientací, ale především jsou používány „k vytvoření stratifikační osy (či jedné ze stratifikačních os) v oblasti společenské dělby práce a z tohoto pohledu patří ke klíčovým zjišťováním v oblasti výzkumu sociální struktury.“²² Výsledky výzkumu prestiže se využívají v diskuzích o obecných problémech struktury společnosti.

4.2 Metodika výzkumů prestiže

²⁰Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis, s. 368

²¹Treiman D. J. Occupational prestige in comparative perspective, s. 192 - 195

²²Tuček M.: Sociální diferenciaciace v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 504

Brenner a Hrouda²³ doporučují, aby jednotlivá povolání byla do dotazníku vybírána tak, aby zároveň reprezentovala skupiny povolání podle odvětví (národního hospodářství) a podle vzdělání (aby odpovídalo vzdělanostnímu rozložení ve společnosti).²⁴

Dalším kritériem je rozdílnost mezi fyzickou a duševní činností, respektive náročností a kvalifikací. Při výběru povolání je dobré dbát na to, aby povolání uvedená v dotazníku byla lidem běžně známá a respondenti je pak mohli snadno hodnotit. Vybraná povolání pak reprezentují i příbuzné druhy dalších profesí. Povolání do dotazníku je nejlepší řadit abecedně, protože respondenti tak nejsou ovlivněni tím, že některé povolání je umístěno na prvním místě.²⁵

Kapr²⁶ uvádí dva empirické postupy vedoucí k vytvoření stupnice prestiže povolání. První postup je závislý na tom, jakou složku prestiže zvolíme. Zda je pro nás důležitý finanční, gratifikační či psychický pohled, vzdělání, služba lidstvu atd. Podle toho, kterou složku prestiže vybereme, dostaneme rozdílnou stupnici prestiže povolání.

Druhý postup se cíleně pokouší přimět respondenta, aby umístil povolání na obecné stupnici prestiže povolání. Prolíná se tu několik rovin uvažování. V první rovině se respondent musí rozhodnout mezi systémem kritérií, ve kterých *„vlastní prestiž je zároveň kritériem syntetickým a jedním z ostatních.“* *„Jednotlivá kritéria nejsou vzájemně zástupná a z konsenzu v jednom kritériu nevyplývá konsenzus v ostatních.“*²⁷ Ve druhé rovině stojí individuuum před výběrem, která kritéria a v jaké míře použít. Jeho úvahy ovlivňuje

²³ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 548

²⁴ Skupiny povolání jsou členěny tak, aby zahrnovaly povolání předpokládající vzdělání v rozmezí základního až vysokoškolského.

²⁵ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 548

²⁶ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 395

²⁷ tamtéž

osobní hodnotově-preferenční systém, vliv rodičů a rodiny a preferenční systém neformálních skupin, v komunitách a makrostrukturálních sociálních jednotkách. Ve třetí rovině má vliv znalost a zkušenost s povoláním. Jedná se o zkušenost racionální i neracionální (např. vztah k jednotlivcům, kteří danou profesi zastávají).

Zmíněný postup tedy předpokládá, že přes všechny komplikace (vliv mnoha různých faktorů a kritérií), je respondent schopen umístit jednotlivá povolání na vícedimenzionální strukturu prestiže.²⁸

Brenner a Hrouda²⁹ píší, že existují dva hlavní způsoby, jakými by měla být povolání hodnocena. V první metodě dotazování seřazují profese rozepsané na jednotlivých kartách. Tento způsob je náročný na zpracování, zejména pokud je větší počet respondentů. Rozšířenější je druhý způsob, jehož základem je bodovací stupnice. Stupnice mohou mít v podstatě libovolný počet bodů, Brenner a Hrouda považovali za nejoblíbenější desetibodovou stupnici. Ta je podle nich pro respondenta srozumitelná, protože desítková soustava je běžně používána.³⁰ Kapr využil ve svém šetření stupnici 5–ti bodovou (viz kapitola „Výzkum P. Machonina – 1967“). V dnešní době se nejvíce používá stobodová stupnice, která byla využita ve všech výzkumech realizovaných od počátku devadesátých let.

K výzkumům prestiže povolání se někdy přidává otázka, jaké kritérium je pro respondenta nejdůležitější při posuzování jednotlivých profesí. Podle Wegenera³¹ je také užitečné zjistit, co respondenti vidí pod pojmem prestiž povolání, podle čeho hodnotí prestiž povolání a co je pro ně primárním hlediskem při hodnocení.

²⁸ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 396

²⁹ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 548

³⁰ tamtéž

³¹ Wegener B.: Concepts and Measurement of Prestige, s. 264

4.2.1 Spravedlivé příjmy

Prestiž povolání bývá zjišťována také pomocí odhadů spravedlivých příjmů. Vybraná povolání hodnotí respondenti podle toho, jak si představují, že by měla být ideálně oceněna. V Čechách byly spravedlivé příjmy zkoumány i v letech 1966 (Brenner, Hrouda: monotematický výzkum prestiže), 1984 (Linhart a kol.: postojové šetření v projektu „Třídní a sociální struktura“), 1990 (Tuček: výzkum „Sociální nerovnosti a prestiž povolání“) a 1992 (Tuček: výzkum „Utváření trhu práce“).

Machonin a Tuček uvádějí, že vzhledem k tomu, že se seznamy hodnocených profesí v různých letech od sebe odlišovaly, bylo by metodicky obtížné, dávat si za cíl komparaci celkového rozsahu spravedlivých příjmů. Vytvořili tedy tabulku (viz tabulka 1), která je sice oproti celkovému seznamu značně okleštěná, ale přesvědčivě odráží některé zásadní posuny.

Tabulka 1: Spravedlivé příjmy vybraných profesí v letech 1966, 1984, 1990 a 1992 (průměrné hodnoty za Československo v Kčs)

	1966	1984	1990	1992
nekvalifikovaný dělník	-	2 272	2 677	4 253
kvalifikovaný dělník	1 761	2 940	-	6 438
automechanik	-	2 874	4 297	-
horník	2 484	5 376	7 583	-
mistr v továrně	1 907	3 236	4 398	-
vlastník malého obchodu	-	-	4 930	10 392
učitel ZŠ	-	2 633	4 298	-
zdravotní sestra	1 387	-	4 095	-
lékař	2 528	3 539	6 790	9 906
ředitel většího podniku	-	5 154	7 837	17 433

Zdroj: Brenner, Hrouda 1966, Linhart a kol. 1984, Tuček 1990, Tuček 1992

Nejméně se žebříček prestiže změnil mezi lety 1966 a 1984, kdy došlo pouze k ještě většímu prohloubení rovnostářského principu (doba normalizace) a v důsledku toho se snížila platová diference mezi manuální a nemanuální prací. To se projevilo například u pozice lékaře, který měl v roce 1966 navrhovaný plat o více než 40% vyšší než kvalifikovaný dělník, zatímco v roce 1984 měl navrhovaný plat vyšší už jen o 20%. Vysoký plat byl navržen ideologicky propagovaným pozicím (horník) a pozicím v mocenské hierarchii a řízení (ředitel, mistr).

Mezi lety 1984 a 1990 došlo ke zvýšení „příjmové prestiže“ nemanuálních vysoce kvalifikovaných profesí, relativně poklesly navrhované příjmy u řídicích funkcí, zvětšil se rozdíl hodnocení kvalifikované a nekvalifikované práce, který se projevil na rozdílném platu pro nekvalifikovaného dělníka a automechanika. Vysoké příjmy zůstaly profesím zdravotní sestra (situace byla pravděpodobně vyvolána nedostatkem zdravotnického personálu – viz výše) a horník (kde se i nadále projevovala ideologická zvýhodnění).

K největšímu finančnímu posunu došlo podle mého názoru na počátku devadesátých let, kdy se navrhovaná nominální hodnota platů většiny profesí zdvojnásobila. Nejvíce se zhodnotila ředitelská profese, stabilizoval se rozdíl mezi kvalifikovanou a nekvalifikovanou prací a také mezi dělnickými a náročnými profesemi (lékař).

4.3 Problémy při realizaci výzkumů

4.3.1 Obecné problémy při realizaci výzkumů

Při výzkumech prestiže povolání narážíme na různá úskalí. Jedna ze základních otázek je, kolik povolání zahrnout do dotazníku. Již Brenner a Hrouda uvedli, že „nelze sociologickými metodami posoudit prestiž stovek nebo tisíců povolání.“³² Proto se nevyhneme určité redukci. Výzkumy prestiže povolání u nás i v zahraničí obvykle obsahují 20 až 70 v té době existujících povolání. Čím více povolání je však do výzkumu zahrnuto, tím se stává dotazník pro respondenta obtížnějším a časově náročnějším. Počet povolání by proto měl vycházet z toho, v jakém počtu povolání je respondent schopen se ještě orientovat.

Další otázkou je, která povolání respondentovi předložit k posouzení, respektive, jaká povolání zařadit do dotazníku. Pro zařazení profesí není, jak ukazuje Tuček,³³ žádné objektivní kritérium (může se např. uvažovat o výběru profesí podle četnosti jejich výskytu atd.).

Kapr³⁴ zjistil že respondent nevztahuje prestiž na jednotlivá povolání, ale spíše na určité skupiny povolání. Podle něj nemá smysl rozlišovat mezi dělníkem ve výrobě plnicích per, kufrů, hořčice atd., tyto rozdíly v pracovních podmínkách pro respondenta nemají význam a dají se shrnout pod symboly „dělník“, „úředník“. Vytvořil tedy kategorie povolání a z nich vybral zastupující povolání, které sloužily jako příklad za každou kategorií.

Při sestavování škály se pracuje s porovnáváním průměrů bodového hodnocení. Tuček³⁵ uvádí, že je zcela na místě přihlídnout k tomu, jaké mají všechny zkoumané profese bodová

³² Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 548

³³ Tuček M.: Sociální diferenciaciace v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 508

³⁴ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 385

³⁵ Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011, s. 3

rozložení a to zejména zda jsou jednovrcholová a mají nízký rozptyl. Vyšší rozptyl by ukazoval na nejednoznačnost pohledu veřejnosti na dané povolání, bipolární rozložení by ukazovalo na vysoký podíl těch, kteří připisují profesi vysokou prestiž a obdobně vysoký podíl těch, kteří připisují profesi nízkou prestiž. Pokud jsou bodová rozložení výrazně jednovrcholová a mají relativně nízký rozptyl, je možné porovnání průměrů použít.

4.3.2 Problémy při komparaci v čase

Komparace výsledků v čase s sebou nese určité problémy. Prvním z nich je použitá metodika. Pokud chceme výsledky z výzkumu srovnávat s předchozími výzkumy, musíme nejprve porovnat, jaká metodika byla pro zjišťování prestiže povolání ve výzkumu použita.

Jistá úskalí při porovnávání výsledků se staršími výzkumy mohou tvořit seznamy zjišťovaných povolání a jejich počet. Oproti šetření realizovanému v předchozích letech tak mohou být některá povolání nahrazena (vyjádření téhož – lékař/lékař na poliklinice), ustanovena (operátor na počítači), obnovena (majitel obchodu) nebo vyškrtnuta (člen polní pracovní skupiny JZD). Určité metodologické obtíže působí i rozdílnost počtu profesí v seznamech, které respondenti v různých letech hodnotili. Ve výzkumech realizovaných v naší společnosti se vyskytovaly seznamy dvaceti, třiceti i padesáti profesí.

Další problém, který vzniká při komparaci výsledků výzkumů se staršími výzkumy, je, že data ve starších výzkumech mohou být dostupná pouze pro celé Československo. Tuček³⁶ zde ale uvádí, že s přihlédnutím ke zkušenostem z výzkumů v osmdesátých letech,

³⁶ Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis 3/1993, s. 370

je možno předpokládat, že případné rozdíly mezi republikami nebyly příliš velké a škála tak dostatečně přesně zachycuje i situaci v českých zemích. Tuček dále uvádí, že se mu tuto teorii podařilo potvrdit při šetření prestiže v roce 1990, kdy prestižní stupnice profesí byly v obou republikách víceméně stejné.

4.3.3 Problémy při komparaci s mezinárodní škálou

Škály prestiže povolání realizované u nás se porovnávají s mezinárodním standardem. Mezinárodní standard vychází ze stobodové škály. Byl navržen D. J. Treimanem pro všechna povolání mezinárodní klasifikace ISCO.³⁷ Podle Tučka³⁸ odráží mezinárodní standardy situaci ve vyspělých zemích s liberálním ekonomickým i politickým systémem, ve kterých existuje pouze jediný, dlouhodobě neměnný vzorec společenského vzestupu v socioprofesi sféře. Obecně je přijímáno, že ve vyspělých zemích se srovnatelnou výší HDP jsou škály velmi podobné a v zemích se stabilním systémem se ani příliš neliší v čase. Typickým příkladem jsou výsledky z USA, kde za 40 let při všech hospodářských, technických a technologických změnách nedošlo v prestižní škále povolání v podstatě k žádným změnám (srovnává se seznam 90 profesí z výzkumu 1925 a 1963 s korelací pořadí 0,93) a nebo z Holandska, kde za 30 let (1953 – 1982) činí korelace mezi pořadími na škále prestiže 0,97.³⁹

Na základě těchto znalostí se dá pochopit názor, že výzkumy prestiže nemohou přinést nic nového a překvapivého, neboť jsou výsledky předem očekávatelné. Tento skeptický pohled se dá uplatnit v dlouhodobě stabilizovaných společnostech, kde vývoj

³⁷ u nás se využívala klasifikace JKZ, která je postavená na odlišném klasifikačním schématu; převoditelnost mezi oběma klasifikacemi je cca 95%

³⁸ Tuček M.: Sociální diferenciaci v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 511

³⁹ Tuček M.: Sociální diferenciaci v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 504

probíhá bez zvrátů, kde existuje pouze jediný přijímaný princip diferenciaci a kde je jednoznačně chápána představa společenského vzestupu. Naše společnost však prochází celkovou transformací politického, ekonomického i hodnotového systému, a proto se transformace projevuje i v oblastech prestiže povolání.

Při komparaci výsledků se zahraničními výzkumy vznikají obdobné problémy, jako při komparaci v čase. V první řadě musí být brán zřetel na použitou metodiku, která umožní výsledky srovnat s mezinárodními výzkumy. V druhé řadě je možnost srovnání seznamu profesí. Obvykle se v zahraničních výzkumech šetří 30 - 40 profesí, ale u nás byly realizovány i výzkumy 50 profesí (např. 1967, 1990) a 20 profesí (např. 1982 a 1984). Dále je nutné posoudit, nakolik se seznam profesí shoduje s konkrétním zahraničním výzkumem. Tuček⁴⁰ podotýká, že zmíněné seznamy se obvykle shodují asi z poloviny. Kromě všeobecně rozšířených povolání (lékař, kněz, voják z povolání, zdravotní sestra, uklízečka...), má každý národ a každá doba svá specifika.

Při porovnávání seznamu profesí s mezinárodním standardem bývá obtížné najít přesné ekvivalenty, některé profese se tedy musí uznat za analogické (např. předseda zemědělského družstva a „large farmer“ nebo kopáč a „unskilled construction labourer“ atd.), nebo se bodová hodnota české profese převede do mezinárodní škály jednoduchým výpočtem (majitel obchodu jako průměr profesí „hotel manager“ a „restaurant owner“ a vědecký pracovník jako průměr vědců z několika oborů).⁴¹

Důležité je proto vědět již při sestavování dotazníku, s kterým konkrétním výzkumem chceme data porovnávat a přizpůsobit tomu seznam profesí, formulaci otázek i metodiku.

⁴⁰ Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis 3/1993, s. 377

⁴¹ Tuček M.: Sociální diferenciaci v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 506

4.4 Možnosti rozšíření výzkumů

Výzkumy prestiže povolání bývají rozšířeny o další otázky. V první řadě se jedná o zjišťování kritérií či okolností, na základě kterých lidé rozhodují o prestiži povolání. Takto byl rozšířen např. výzkum Aktér 2003, CVVM 2011 a můj výzkum 2012. Otázka bývá formulována: „Co je pro Vás nejdůležitější při posuzování toho, jak moc si jednotlivých povolání vážíte? Vyberte tři okolnosti, které berete nejvíce v úvahu.“⁴² Respondentovi je předložen seznam, ze kterého má vybrat a seřadit tři nejdůležitější okolnosti při posuzování prestiže povolání. Na výběr mají nejčastěji vzdělání, důležitost pro společnost, odpovědnost, potřebnost, fyzickou náročnost, psychickou náročnost, popularitu, možnost známostí a kontaktů a dosažitelný příjem.

Odpovědi na otázku kritérií pro hodnocení prestiže povolání bývají, jak uvádí Tuček,⁴³ seřazeny podle podílu lidí, kteří dané kritérium uvedli na prvním místě. Ve výzkum Aktéra 2003 byla na prvním místě důležitost pro společnost (30,2 %), na druhém místě dosažené vzdělání (27,3 %), na třetím místě odpovědnost (13,3 %), na čtvrtém místě praktická potřebnost (10,1 %) a na pátém místě dosažitelný příjem (7,5 %). Je pravda, že prestiž povolání je různě vnímána a hodnotící kritérium tedy není univerzální. Přidáme-li ale druhé a třetí pořadí, pak význam pro společnost uvedly dvě třetiny dotázaných, odpovědnost polovina dotázaných.

Ve výzkumu CVVM 2011 respondenti jako nejpodstatnější při určování prestiže hodnotili znalosti, (26,9 % dotazovaných na prvním místě a 30 % na druhém a třetím místě), důležitost pro společnost (22,8 % na prvním, 29 % na dalších místech) a zodpovědnost, kterou pracovník má (15,8 % na prvním, 30 % na

⁴² Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011. s. 6

⁴³ Tuček M. a kol.: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989, s. 78

dalších dvou místech). O něco méně respondentů přikládá důležitost praktické potřebnosti profese a fyzické namáhavosti. Nejméně respondentů zvolilo nezávislost a rozhodovací pravomoci. V zavedených meritokratických společnostech bývá prestiž profese propojena s finančním oceněním, a proto může být překvapivé zjištění, že v naší společnosti je jen nízké procento odpovědí, které při hodnocení prestiže povolání zohledňují velikost příjmů (3 % na prvním, 8 % na dalších místech).

Další možnost rozšíření se týká důvěry k řadě vybraných profesí. Ve výzkumu Aktér 2003 se hodnotila pomocí desetibodové škály. Výsledky ukázaly, že v české společnosti se nejvyšší důvěře těší lékaři, dosti vysoké důvěry dosahují technické profese, mírně problematické postavení mají právníci a specialisté v oblasti společenských věd. Nízká důvěra se ukazuje k úřednickému stavu (spojování s korupcí, nekompetentností, neochotou a arogantním chováním) a k novinářům (nedůvěra je spojena s posuzováním jejich nezávislosti, objektivity, pravdivosti a věrohodnosti). Tuček připouští, že seznam profesí je zaměřen pouze na určitou část „profesní struktury“, ale dodává, že zde byla snaha o určitou souměřitelnost povolání z hlediska důvěry.

Rozšíření se může týkat zjišťování, zda prestiž neovlivňuje, jestli je představitelem povolání muž nebo žena. Tabulka 2 zobrazuje genderové rozdíly prestiže vybraných povolání výzkumu CVVM v roce 2011. V prvních dvou sloupcích jsou uvedena průměrná bodová ohodnocení. Výrazně se od sebe liší jen zdravotní sestra a zdravotní bratr, na kterého si veřejnost pravděpodobně teprve zvyká a chápe ho jen jako ošetřovatele s nižší kvalifikací; a poslanec a poslankyně, kde o 9 bodů vyšší prestiž poslankyň odráží (podle mého názoru) konkrétní

zkušenosti se současným vedením sněmovny.

Tabulka 2: Prestiž vybraných povolání (průměrné bodové hodnocení) – genderové rozdíly

	Průměr	Průměr	Rozdíl bodů povolání na prvním místě mínus povolání na druhém místě (= v uvedených kategoriích)				
			-15 a více	-14 až -5	-4 až 4	4 až 14	15 a více
Lékař/lékařka	89,1	88,4	6	8	63	13	8
Vědec/vědkyně	75,4	73,9	11	13	42	17	15
Učitel/učitelka	72,4	74,0	12	16	42	16	12
Zdravotní sestra/bratr	73,9	64,7	7	8	32	20	31
Prodavačka/prodavač	43,6	44,8	17	17	38	13	14
Uklízečka/uklízeč	34,0	33,5	15	13	42	13	16
Poslanec/poslankyně	27,0	35,6	26	15	41	9	6
Starosta město/vesnice	58,5	57,0	7	25	51	11	5

Zdroj: CVVM 2011

Z tiskové zprávy, kterou za CVVM napsal Tuček, vyplývá, že další analýza (viz zbývající sloupce tabulky) ukázala, že podobné bodové ohodnocení profesí uvádí cca dvě pětiny dotázaných. Výjimku tvoří lékaři a lékařky, u kterých se projevila největší shoda (téměř dvě třetiny podobných hodnocení). Jinak se v hodnoceních vyskytuje vysoká variabilita (20 - 30 %) mezi mužským a ženským představitelem profese, která se projevuje více než 15-ti bodovými rozdíly. Tuček dále uvádí, že ti, kteří dávají vyšší bodové hodnocení lékařkám než lékařům, uvádějí vyšší prestiž učitelek oproti učitelům. Obdobná vazba platí mezi uklízečkami a prodavačkami. Celkově se podle Tučka nepodařilo prokázat, že

by rozdíly v bodovém hodnocení statisticky významně souvisely s pohlavím, věkem nebo vzděláním respondentů.

5. Historie výzkumů prestiže

5.1 Počátky výzkumů prestiže ve světě

První výzkumy prestiže povolání v USA se uskutečnily již ve dvacátých letech minulého století (T. H. Stevenson v roce 1911 a G. Counts v roce 1925). North a Hatt v r. 1947 uskutečnili pro americký NORC (National Opinion Research Center) důležitou studii, jejíž význam spočívá ve vymezení obsahu a metodiky většiny dalších výzkumů v dané oblasti. O teorii strukturálního a kulturologického uchopení dané problematiky obohatili výzkumy prestiže A. Inkeles a P. H. Rossi. V sedmdesátých letech přichází s teorií D. J. Treiman, který provedl analýzu řádově desítek výzkumů z 60 zemí. Srovnal prestižní škály národních výzkumů z 50. a 60. let a sestavil mezinárodní škálu prestiže pro povolání z ISCO. Potvrdil si tak svoji hypotézu, že v industriálních zemích s podobnou výší národního produktu jsou škály prestiže značně podobné.

5.2 Historie výzkumů prestiže v Čechách

5.2.1 Výzkum A. Obrdlíka – 1937

První výzkum v Československu byl proveden v roce 1937⁴⁴ A. Obrdlíkem a stal se podkladem pro monografii s názvem „Prestiž povolání a veřejné blaho ve světle sociálních postojů.“ Dotazováno bylo celkem 914 osob. Dotazovaní byli rozděleni do dvanácti skupin a obdrželi seznam třinácti povolání s cílem je seřadit podle toho, jak jsou důležitá pro vytváření veřejného blaha.

⁴⁴Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis 3/1993, s. 367

Výsledky hodnocení ze všech dvanácti skupin jsou vidět v tabulce 3.

Tabulka 3⁴⁵

1. Rolník	8. Průmyslník
2. Učitel	9. voják
3. Dělník	10. Politik
4. Řemeslník	11. Umělec
5. Lékař	12. Kněz
6. Inženýr	13. Advokát
7. Obchodník	

Zdroj: Obrdlík 1937

Obrdlíkův výzkum byl jen částečným pohledem na společenskou prestiž u nás. Setkáváme se tu se dvěma problémy, které neumožňují přímou srovnatelnost. Prvním problémem je, že výzkum nezahrnoval proporcionálně veškeré naše obyvatelstvo. Druhým mohou být rozdíly ve formulaci otázek. Přesto ho můžeme použít k určitému srovnání. Například je na první pohled patrná pozice rolníka (povolání rolníka řadilo na první místo všech 12 skupin),⁴⁶ který je oproti pozdějším výzkumům na prvním místě. Vysoké prestiži se také těší učitel a dělník, naopak nejnižší má advokát a kněz. Ve srovnání s výzkumy provedenými o třicet let později se dá obecně konstatovat, že postupně vzrůstá úloha vzdělání jakožto činitele sociální diference.

Pokud bych měla z dnešního pohledu obecně shrnout Obrdlíkův výzkum, hned prvním kladem by byl počet respondentů. Jednalo se o vůbec první výzkum prestiže povolání u

⁴⁵ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 550

⁴⁶ tamtéž

nás, navíc v době, kdy výzkumy veřejného mínění nebyly zdaleka ještě tak rozšířené a běžné, jako jsou dnes. Otázky jsou otevřené, což klade značné nároky na vyhodnocování a srovnávání odpovědí. Pokud k tomu připočteme počet respondentů, muselo být vyhodnocování dat časově náročné. Určitý problém vidím ve výběru respondentů. Ti jsou vybráni pouze ze zmíněných dvanácti skupin, které tvoří zejména dělníci a rolníci, úředníci a učitelé. Výběr respondentů se může odrazit i na výsledcích a pak by bylo možné zdůvodnit, proč je povolání rolníka na prvním místě a proč jsou dělník a řemeslník hodnoceni výše než lékař. Zda by výsledky vypadaly jinak, pokud by výběr pokrýval proporcionálně celou společnost, už zpětně zjistit nemůžeme.

Dnes už by nikdo výzkum postavený na stejném dotazníku nerealizoval, přesto jsou jeho výsledky vzhledem do hodnocení prestiže povolání meziválečné společnosti.

5.2.2 Výzkum Brennera a Hroudy – 1966

Cílem výzkumu Brennera a Hroudy, realizovaného v letech 1966 - 1967, bylo získat ucelenější pohled na názory tehdejší společnosti, na funkci vědy a postavení vědeckých pracovníků s vysokoškolským vzděláním. Postavení a úlohu vědeckých pracovníků a lidí s vysokoškolskou kvalifikací ve srovnání s ostatními povoláními bylo do té doby možné zjišťovat pouze z dílčích statistických údajů, které neumožňovaly všestrannější celkovou představu.

Brenner a Hrouda při svém zkoumání prestiže povolání rozdělili výzkum na několik částí a získali různé stupnice pořadí, které vyjadřují různá hlediska a kritéria hodnocení. Teprve srovnáním stupnic pořadí (získáme je výpočtem bodových hodnot)

získali obraz o sociální a profesionální společenské sebeprojekci respondentů, která jim posloužila jako měřítko pro posouzení prestiže povolání.

V první části dotazníku položili otázku, která jim umožnila seřadit povolání z hlediska společenské prospěšnosti. „V tomto seznamu je uvedeno třicet povolání v abecedním pořádku. U každého povolání vyznačte svůj názor, jak je prospěšné pro společnost. Jednička znamená nejvyšší prospěšnost, desítka nejvyšší.“⁴⁷ Formulace otázky s užitím výrazu společenské prospěšnosti umožňuje zachytit aspekty nejenom ekonomického charakteru, ale i morální vážnosti. Dotazovaný je nucen zaujmout co nejobjektivnější postoj, což automaticky neznamená vyloučení všech subjektivních vlivů, ale alespoň je omezen přístup z hlediska osobních zájmů a zálib.

Vzhledem k velkému počtu dotazovaných a náročnosti metody, nebyla zvolena metoda seřazování povolání rozepsaných na jednotlivých kartách. Pro způsob hodnocení povolání byla vybrána bodovací stupnice, nejprve šestibodová a podruhé desetibodová. Výsledná stupnice pořadí prestiže povolání je zobrazena v tabulce 4.

Tabulka 4: Pořadí prestiže povolání⁴⁸

ČSSR			České kraje		Slovensko	
Pořadí		Body	Pořadí	Body	Pořadí	Body
1.	Lékař	9,51	1.	9,54	1.	9,45
2.	Vysokoškolský učitel	8,71	3.	8,69	2.	8,77
3.	Vědecký pracovník	8,60	2.	8,72	4.	8,32
4.	Inženýr konstruktér	8,57	4.	8,66	3.	8,36
5.	Horník	8,32	5.	8,37*)	5.	8,20
6.	Středoškolský učitel	8,28	6.	8,37*)	6.	8,08

⁴⁷ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis, s. 548

⁴⁸ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis 1967, s. 549

7.	Strojvedoucí	7,90	7.	7,90	8.	7,90
8.	Družstevní rolník	7,85	8.	7,80	7.	7,96
9.	Zdravotní sestra	7,55	9.	7,67	11.	7,27
10.	Architekt	7,50	11.	7,50	9.	7,50
11.	Zedník	7,47	10.	7,57	12.	7,23
12.	Ministr	7,37	13.	7,34	10.	7,44
13.	Mistr v továrně	7,28	12.	7,44	13.	6,93
14.	Soudce	6,95	14.	7,09	17.	6,61
15.	Soustružník	6,89	15.	6,97	15.	6,70*)
16.	Agronom	6,86	16.	6,93	16.	6,68
17.	Spisovatel	6,80	17.	6,84	14.	6,70*)
18.	Účetní	6,27	18.	6,40	18.	5,97
19.	Novinář	6,16	19.	6,25	19.	5,94
20.	Herec	5,98	21.	6,03*)	20.	5,86
21.	Krejčí	5,81*)	24.	5,87	21.	5,66
22.	Prodavač	5,81*)	20.	6,03*)	22.	5,28
23.	Příslušník VB	5,77	22.	6,00	23.	5,22
24.	Čistič kanalizace	5,71	24.	5,99	24.	5,05
25.	Kopáč	5,40	25.	5,58	25.	4,98
26.	Důstojník z povolání	4,93	26.	4,93	26.	4,93
27.	Referent NV	4,74	28.	4,79	27.	4,63
28.	Uklízečka	4,69	27.	4,90	30.	4,20
29.	Korespondentka	4,54	29.	4,63	29.	4,32
30.	Duchovní	3,47	30.	2,97	28.	4,61

*) Pořadí u stejně bodovaných povolání je určeno podle dalšího desetinného místa.

Zdroj: Brenner, Hrouda 1966

Jako druhé hledisko při určování prestiže povolání vybrali Brenner a Hrouda⁴⁹ hodnocení třiceti povolání podle toho, jak si respondenti představují, že by měla být ideálně finančně oceněna. Pokud vezmeme v úvahu, že se Brenner a Hrouda zaměřovali na povolání s vysokoškolskou kvalifikací, poskytovalo jim posouzení povolání z hlediska financí rychlou orientaci k odhalení vztahu mezi vysokoškolskými a ostatními povoláními. Toto srovnání ukazuje, zda povolání s vysokoškolskou kvalifikací jsou také lidmi nejlépe hodnocena, a zda dochází k souladu bodování společenské prospěšnosti s finančním ohodnocením. Otázka byla v dotazníku formulována takto: „*Ohodnoťte uvedená povolání tak, jak by měla být podle vás ideálně finančně hodnocena – uveďte absolutní výši hrubého měsíčního platu (mzdy) zaokrouhlenou na stokoruny (např. 1 400 Kčs).*“⁵⁰

Brenner a Hrouda pak výsledky ideální výše platů přepočítali na stupnici 0 - 10, kdy bodová hodnota 10 vždy znamenala nejvyšší plat (tj. v té době 2 958 Kčs) a takto získanou stupnici sečetli s bodovou stupnicí prospěšnosti povolání pro společnost. Dostali tak tabulku prestiže povolání, která odrážela společenskou prospěšnost i ideální výši platů.

Dále zjišťovali Brenner a Hrouda váženost povolání z individuálního hlediska a jak se toto hodnotící kritérium liší od hledisek prospěšnosti a platového hodnocení. Další otázkou sledovali Brenner a Hrouda osobní aspirace dotazovaných na různá povolání. Dotazovaní ve svých odpovědích uvádějí různá povolání z hlediska svých zájmů, zálib a ideálů. Vznikla nová stupnice pořadí povolání, která zachycuje ideální hodnotu různých profesí.

Brenner a Hrouda následně sjednotili všechny ukazatele – prospěšnost, plat, povolání, kterého si nejvíce váží, a povolání,

⁴⁹ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis 1968, s. 43

⁵⁰ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis 1968, s. 43

kteřé by si dotazovaný sám vybral – na jednotkovou bodovou stupnici od 0 do 10 bodů způsobem, který je naznačen výše. Tímto způsobem zachovali autoři proporcionalitu mezi jednotlivými povoláními a mohli vypočítat celkovou společenskou prestiž na základě jimi sledovaných hledisek. Zaměřili se pouze na jimi vybraných 30 povolání, protože pro zbylé profese, které dotazovaní uváděli, neměli hodnocení v první a druhé otázce. Tabulka celkové společenské prestiže (viz tabulka 5) je pak, jak říkají sami autoři, výsledkem sledovaných aspektů a nelze ji považovat za výslednou škálu prestiže povolání u nás. Bylo by potřeba zkoumat prestiž i z jiných aspektů, které autoři vzhledem k zaměření výzkumu na vysokoškolské profese nezařadili.

Tabulka 5 ukazuje, jak se mění pořadí jednotlivých povolání posuzovaných z různých hledisek. Z porovnání stupnic vyplývá, že i když jsou hodnotící hlediska rozdílná, povolání vyžadující vysokoškolské vzdělání, jsou v očích veřejnosti vysoce hodnocena. Brenner a Hrouda ale hned dodávají, že vysoké ocenění povolání s vysokoškolským vzděláním neznamena skutečné ocenění vysokoškolského vzdělání. Neboť zmíněné hodnocení povolání zahrnuje různé aspekty. Autoři k tomu dodávají, že je obtížné určit, do jaké míry souvisí hodnotící kritéria s historickou situací země, s místem a stupněm rozvoje vědy a techniky, s propagací vědy atd.⁵¹

Tabulka 5: Celkový prestiž

Prestiž povolání	Platové ohodnocení	Osobně nejdůležitější	Ideální volba	Celková prestiž
lékař	ministr	<i>lékař</i>	středoškolský učitel *)	lékař
vysokoškolský učitel	vědecký pracovník	<i>družstevní rolník</i>	lékař	středoškolský učitel
vědecký pracovník	lékař	<i>vědecký pracovník</i>	zdravotní sestra	inženýr – konstruktér
inženýr konstruktér	horník	<i>horník</i>	inženýr – konstruktér	vědecký pracovník
horník	inženýr-konstruktér	<i>středoškolský učitel *)</i>	krejčí	architekt

⁵¹ Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis 1968, s. 53

středoškolský učitel	vysokoškolský učitel	<i>inženýr – konstruktér</i>	družstevní rolník	družstevní rolník
strojvedoucí	architekt	<i>vysokoškolský učitel</i>	prodavač, soustružník	horník
družstevní rolník	strojvedoucí	<i>architekt</i>	vědecký pracovník	zdravotní sestra
zdravotní sestra	soudce	<i>zedník</i>	architekt	ministr
architekt	spisovatel	<i>agronom</i>	účetní	vysokoškolský učitel
zedník	mistr v továrně	<i>strojvedoucí</i>	elektromechanik, agronom	strojvedoucí
ministr	středoškolský učitel	<i>spisovatel</i>	lesník	krejčí
mistr v továrně	zedník	<i>ministr</i>	strojvedoucí železničář	soustružník
soudce	herec	<i>herec</i>	zedník, novinář	agronom
soustružník	agronom	<i>soustružník</i>	herec	mistr v továrně
agronom	soustružník	<i>mistr v továrně</i>	mistr v továrně	soudce
spisovatel	novinář	<i>zdravotní sestra</i>	soudce, automechanik	spisovatel
účetní	důstojník	<i>duchovní</i>	zpěvák – hudebník, mechanik – zámečnick, korespondentka	účetní
novinář	kopáč	<i>soudce</i>	učitelka mateřské školy	herec
herec	příslušník VB	<i>důstojník z povolání, hutník</i>	výtvarník, zahradník, domácí dělnice, dělník – knoflíkář, žena v domácnosti, kuchař- ka	novinář
krejčí	účetní	<i>novinář</i>	kadeřník-ce	zedník
prodavač	čistič kanalizace	<i>příslušník VB</i>	filolog, tlumočnick, horník	prodavač
příslušník VB	družstevní rolník	<i>čistič kanalizace</i>	historik, filosof, sociolog, psycholog, archeolog, ministr	příslušník VB
čistič kanalizace	krejčí	<i>zámečnick – mechanik, fyzik – matematik, uklízečka, letec</i>	letec, letuška, námořník	čistič kanalizace
kopáč	referent NV	<i>ředitel, předseda JZD</i>	veterinář, zoolog, spisovatel, truhlář, kolář, modelář	důstojník z povolání
důstojník z povolání	zdravotní sestra	<i>výtvarník</i>	trenér sportovec	kopáč
referent NV	prodavač	<i>lesní dělník, zahradník</i>	cestovatel, pracovník zahran. obchodu, řidič auta, jeřábík, samostatný rolník, obchodník, chemik,	referent NV

			biolog	
uklízečka	duchovní	automechanik, <i>kopáč</i>	vysokoškolský učitel, důstojník z povolání, fyzik, matematik, astronom	korespondent
korespondentka	korespondent-ka	technik, elektrotechnik, zpěvák – hudebník, tlumočník	knihovník	uklízečka
duchovní	uklízečka	<i>korespondentka</i> , lesník, energetik, trenér, – sportovec, pletařka	příslušník VB, typograf, pletařka, textilní pracovnice, vyšivačka, traktorista, mechanizátor, referent NV, uklízečka	duchovní
			fotograf, reportér, ředitel, předseda JZD, lékárník, duchovní, technik	
			metař, kopáč, hutník, valcír, meteorolog, obuvník, čalouník, poštovní doručovatel	

*) Pořadí u stejně bodovaných povolání je určeno podle dalšího desetinného místa.

Zdroj: Brenner, Hrouda 1966

Ačkoliv výsledky výzkumu sami autoři nepovažují za vyčerpávající, poskytují dle jejich slov „jistý obraz o objektivním ocenění odbornosti a kvalifikace.“⁵²

Brenner a Hrouda se při zkoumání prestiže zaměřili na vysokoškolská povolání a na to, jak je společnost připravena přijmout vzrůstající úlohu vědy. Z výsledků vyplývá, že společnost vědu a vysokoškolské vzdělání velmi oceňuje. Vzdělání se dá považovat za jeden z nejdůležitějších činitelů tehdejší společnosti.

⁵² Brenner V., Hrouda M.: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis 1968, s. 53

5.2.3 Výzkum P. Machonina – 1967

V roce 1967 byl pod vedením P. Machonina realizován výzkum zkoumající sociální stratifikaci československé společnosti, který byl rozdělený do dvou paralelních šetření: „velké“ (13 215 respondentů) a „malé“ (1 431 respondentů) šetření. Výzkum byl proveden během listopadu a prosince zmíněného roku tazatelskou sítí Státního statistického úřadu.

„Malé šetření“ je soustředěno na problematiku „prestíže povolání“ a „představy o struktuře společnosti“. Dále se budeme zabývat pouze „malým šetřením“ realizovaným pod vedením J. Kapra. Jelikož vzorek osob, který vyplňoval „malé šetření“, nevyplňoval dotazník „velkého šetření“, byl vytvořen jakýsi spojovací most nejdůležitějších otázek společných pro obě šetření, který zajišťuje srovnatelnost závěrů.

Na základě výsledků předvýzkumu bylo v roce 1967 realizováno definitivní šetření. Vybráno bylo 50 povolání, seřazených v abecedním pořádku s touto instrukcí: *„Zajímá nás, jaká mají jednotlivá povolání obecné postavení ve společnosti. Žádáme Vás tedy, abyste označil kroužkem na uvedené stupnici 1-5 pro každé povolání to tvrzení, které odpovídá Vašemu osobnímu mínění o obecném postavení ve společnosti, které toto povolání má.“*⁵³ Kapr cíleně zvolil instrukci, která zachycovala obecnou strukturu prestiže povolání,⁵⁴ jejíž sestavení bylo jeho cílem. Z tohoto důvodu vybral komparaci s NORC studií. Tazatelé měli zakázáno jakýmkoliv způsobem zasahovat do hodnocení povolání i v případě, že by šlo o nějakou nejasnost či neznalost určitého povolání. Dále byli tazatelé

⁵³ Kapr J.: Prestíž povolání. Československá společnost, s. 381

⁵⁴ Kapr uvádí, že aplikace této instrukce je běžná i v mezinárodních výzkumech, ve 13 z nich se vyskytl výraz „stupeň prestiže“, v 7 výraz „sociální postavení“, ve 3 byla použita formulace „jaké byste chtěli mít“ a 2 použili pojem „sociální status“. V dalších byly použity výrazy jako „vážnost“, „úcta“, „důležitost“ atd.

vyškoleni, aby zaznamenávali verbální reakce dotazovaného při vyplňování seznamu povolání. Instruktaž byla složitá, a proto ji bohužel někteří tazatelé špatně pochopili a uváděli např. „dotazovaný vyplňoval seznam povolání ochotně.“⁵⁵ Přes tyto komplikace se Kaprovi podařilo získat smysluplný záznam u cca poloviny dotazníků.

Výzkum se zakládal na formulaci základních hypotéz. Byly formulovány jako obecné sociologické hypotézy, nikoliv jako hypotézy statistického typu, které by se daly na základě statistických výpočtů zamítnout.

Obecná hypotéza č. 1: Kritéria obecné struktury prestiže v Československu, jakožto společnosti socialistického typu, a v západních společnostech nesocialistického typu jsou různá. V Československé společnosti se uplatňují více jiná kritéria než finanční.

Hypotézu se na základě získaných dat nepodařilo potvrdit. Ve všech šetřených společnostech⁵⁶ včetně té naší je závažným kritériem příjem, vzdělání, podmínky práce, přisuzovaná sociální utilita, oceňuje se ale i význam odměn. Nepodařilo se nalézt žádný typicky socialistický faktor, který by nahradil ostatní.

Obecná hypotéza č. 2: Obecná struktura prestiže povolání v Československu a v západních zemích je různá.

Z přístupných dat podle Kapra vyplývá neplatnost hypotézy. Autor se domnívá, že socialistická ideologie neoprávněně generalizovala určité rozdíly i do oblastí, kde rozdíly nejsou.

Obecná hypotéza č. 3: Umístění jednotlivých povolání v obecné struktuře prestiže v Československu a v západních společnostech je různé. V naší socialistické společnosti si více cení práce při výrobě hmotných spotřebních statků.

⁵⁵ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 382

⁵⁶ Kapr zde pracuje s daty společností, kde byly provedeny obdobné výzkumy prestiže povolání (např. v USA, Británii, Polsku)

Kaprovi se těmito hypotézami podařilo vyvrátit ideologické propagace socialistického režimu o preferování manuální práce ve výrobě. Ukazuje se jen slabá tendence osob s nižším vzděláním hodnotit lépe manuální profese. Zároveň si tito lidé vysoce cení povolání s vysokou složitostí práce.

Další tři hypotézy se týkají obecné struktury prestiže v Československu a, jak uvádí Kapr,⁵⁷ je možné je všechny přijmout

Hypotéza 1: Vybraná povolání se od sebe odlišují podle míry jim přisuzované prestiže.

Hypotéza 2: Vybraná povolání lze seřadit na stupnici, tzn., že se dá o jednom říci, že má vyšší úroveň prestiže, než druhá.

Hypotéza 3: Obecná struktura prestiže povolání a předem stanovená klasifikace (apriorní model stratifikace)⁵⁸ podle složitosti práce se shodují.

Hypotéza 3 pracuje s pojmem apriorní model stratifikace. Kapr ve své kapitole o prestiži povolání uvádí, že výzkumníci (Kapr zde pracuje s Barberem 1957, který uvádí 4 známější výzkumníky: A. E. Edwards, M. Scale, R. Centers a P. K. Hatt) se pokoušejí sestavit model stratifikace na proměnných „vzdělání“, „výcvik“, „odměna“, „pracovní podmínky“, „pracovní odvětví“ atd. a takto vzniklou strukturu povolání porovnat se strukturou povolání podle prestiže. Pokud získají významnou shodu předem stanoveného (umělého) a empirického prestižního modelu, mohou tvrdit, že prestiž ve funkci quasi zástupného znaku je s určitou mírou spolehlivosti možno užívat při utváření modelů stratifikace. Apriorní modely jsou jen důkazem významu teoretické koncepce pro empirický výzkum.

⁵⁷ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 398

⁵⁸ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 388

Tabulka 6⁵⁹.: Prestiž povolání v roce 1967 (ČSSR)

Povolání	Body	Povolání	Body
1. Ministr	95	26. Kombajnér mechanizátor	73
2. Ředitel průmyslového podniku	92	27. Strojvůdce	73
3. Lékař specialista	92	28. Učitel 1. - 5. ročníku	72
4. Vysokoškol. profesor	91	29. Optik mechanik	72
5. Předseda KNV	89	30. Zednický polír	71
6. Vědecký pracovník	89	31. Univerzální soustružník	71
7. Ředitel závodu	87	32. Výpravčí	71
8. Spisovatel	87	33. Hotelový číšník	70
9. Provozní inženýr	86	34. Vedoucí samoobsluhy	69
10. Okresní prokurátor	86	35. Kněz, duchovní	66
11. Inženýr agronom	84	36. Zedník	66
12. Herec	84	37. Zámečník opravář	65
13. Zpěvák taneč. písní	84	38. Brusič nástrojů	64
14. Středoškol. profesor	83	39. Malíř pokojů	64
15. Obvodní lékař	82	40. Ošetřovatel	63
16. Lékárník magistr	82	41. Knihovník veř. knihovny	63
17. Voják z povolání	81	42. Asfaltér	60
18. Předseda JZD	80	43. Holič	60
19. Placený pracovník polit. organizace	79	44. Průvodčí vlaků	60
20. Stavbyvedoucí	76	45. Obsluhovač benzinové stanice	58
21. Horník rubač	76	46. Poštovní doručovatel	55
22. Televizní opravář	76	47. Člen polní pracovní skupiny JZD	54
23. Vedoucí restaurace	75	48. Závorář	53
24. Příslušník VB	74	49. Pomocný dělník	50
25. Mistr v průmyslovém podniku	74	50. Hlídač parkoviště aut	46

Zdroj: Kapr 1967

⁵⁹ Kapr J.: Prestiž povolání. Československá společnost, s. 386

Samotný vrchol škály obsazují nejvyšší pozice státní správy a řízení podniků, doplňují je již uvedení špičkoví odborníci a kulturní elita. Další skupinu tvoří střední inteligence, následují nižší řídicí profese, státem prosazovaná povolání (kombajnér a horník) a kvalifikovaní dělníci. Pod nimi jdou seřazeny manuální profese podle kvalifikačních předpokladů.

5.2.4 Výzkumy 80. let

V osmdesátých letech byly zrealizovány dva výzkumy prestiže povolání. První roku 1982 pod vedením P. Matějovského zkoumal ideální a skutečné příjmy. Charakterizovalo se 20 profesí v šetření diferenciačních procesů. Kvótním výběrem bylo dotazováno 1500 respondentů ekonomicky aktivních obyvatel od 18 do 60 let.

Druhý výzkum zaměřený také na ideální a skutečné příjmy proběhl v roce 1984 pod vedením J. Linharta v šetření s názvem „Třídní a sociální struktura“. Dotazováno bylo 3400 respondentů vybraných třístupňovým náhodným výběrem (sídlo-domácnost-jednotlivec), oporu výběru tvořil mikrocensus z roku 1981. Výzkum byl součástí šetření TSS'84, základem se stal postojový dotazník a charakterizovalo se 20 profesí.

Na základě odhadu spravedlivých příjmů byl vytvořen žebříček profesí. Respondent obdržel seznam profesí s otázkou, jaký by měl být spravedlivý příjem v každé profesi při odpovídajícím výkonu a bez ohledu na současný příjem.

Výsledky výzkumů 80. let jsou nastíněny v kapitole 4.2.1 Spravedlivé příjmy.

5.2.5 Výzkumy M. Tučka a P. Kuchaře – 1990 a 1992

Výzkum s názvem Sociální rozdíly a prestiž povolání byl vedený M. Tučkem a realizován byl v listopadu roku 1990,⁶⁰ jednalo se o první výzkum provedený standardní metodikou používanou v mezinárodním výzkumu a zároveň první výzkum po roce 1989.

V dotazníkovém šetření s tazatelskou sítí byly dotazovány ekonomicky aktivní osoby ve věku 18 - 60 let. Dotazník se skládal ze tří bloků otázek (dva byly zaměřeny na prestiž povolání a třetí se týkal statusu vědy a vědecké práce), identifikačních otázek a několika otázek s aktuální tematikou.

Prestiž povolání byla zjišťována dvěma způsoby. Za prvé přes obecnou prestiž pro vybraných 50 povolání. Prestiží bylo rozuměno „*jak si respondenti osobně váží lidí s danou profesí.*“⁶¹ A za druhé přes ideální příjem,⁶² který měl respondent navrhnout na podsouboru 26-ti profesí.

Použita byla bodovací škála od 1 do 99 bodů, kdy měl respondent nejprve vybrat profesi, kterou považuje za nejprestižnější a přiřadit jí 99 bodů, nejméně prestižní povolání s přiřazením 1 bodu a poté přiřadit body zbylým 48 profesím. Určování ideálního, resp. spravedlivého, příjmu nebylo ničím vázáno.

Škála prestiže povolání je zobrazena v tabulce 7, kde je autor porovnává v čase a prostoru. Už na první pohled je jasné, že se od mezinárodního standardu bude značně odlišovat, což potvrzuje

⁶⁰Tuček M.: Sociální diferenciaciace v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 505

⁶¹ tamtéž, s 505

⁶² v Československu využito již ve výzkumech v letech 1966, 1982, 1984

velikost koeficientu pořadové korelace dosahujícího hodnoty 0,65.⁶³ Nejvíce se na nízké hodnotě korelačního koeficientu projevují profese major (43./9.), tajemník politické strany (49./10.), referent okresního úřadu (46./23.), kněz (36./15.) a spisovatel (24./11.). V případě vyřazení těchto povolání by hodnota pořadové korelace stoupla na 0,85.

Tabulka 7⁶⁴

Pořadí	Název povolání	Prestiž 1990 skór	Mezinárodní skór	Standard pořadí
1.	Lékař na poliklinice	80,4	78	2.-4.
2.	Soukromý lékař	78,5	78	2.-4.
3.	Ministr	75,6	79	1.
4.	Docent, profesor VŠ	74,5	78	2.-4.
5.	Vědec	71,9	67	7.
6.	Ředitel podniku	70,9	63	8.
7.	Diplomat	68,7	73	5.
8.	Učitel ZŠ	66,4	57	18.
9.	Zdravotní sestra	66,1	54	21.-23.
10.	Horník	65,8	32	44.
11.	Vedoucí výzkum. pracoviště	65,5	60	12.-15.
12.	Manažer	65,1	58	16.-17.
13.	Ing. ve výzkumu, vývoji	64,3	56	19.
14.	Právník	62,8	71	6.
15.	Podnikový ekonom	62,6	60	12.-15.
16.	Provozní inženýr	61,4	46	29.-30.
17.	Agromom	59,6	58	16.-17.
18.	Konstruktér, projektant	58,4	54	21.-23.
19.	Strojvedoucí	57,7	43	31.-32.
20.	Programátor	55,1	51	26.
21.	Soukromý	55,1	47	28.

⁶³ Tuček M.: Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 511

⁶⁴ Tuček M.: Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis 4/1991, s. 516

	zemědělec			
22.	Vedoucí hosp. útvaru	54,9	60	12.-15.
23.	Mistr v továrně	53,6	46	29.-30.
24.	Spisovatel, skladatel	52,9	62	11.
25.	Betonář, svářeč	49,8	34	41.-42.
26.	Zedník	49,2	34	41.-42.
27.	Novinář	48,9	55	20.
28.	Traktorista	48,5	31	45.
29.	Profesionální sportovec	48,5	48	27.
30.	Automechanik	48,4	43	31.-32.
31.	Majitel obchodu	48,4	42	33.
32.	Operátor na počítači	48,0	53	24.
33.	Řidič nákladního auta	47,0	33	43.
34.	Policista	46,5	40	37.-39.
35.	Soustružník	45,9	38	40.
36.	Kněz, duchovní	45,3	60	12.-15.
37.	Seřizovač	44,6	40	37.-39.
38.	Krejčí	44,2	40	37.-39.
39.	Opravář televizorů	43,6	42	34.-35.
40.	Účetní	42,8	41	36.
41.	Bankovní úředník	41,4	42	34.-35.
42.	Textilní dělník	41,3	26	46.
43.	Major	29,5	63	9.
44.	Sekretářka	29,3	53	25.
45.	Číšník	28,4	23	47.
46.	Referent okresního úřadu	27,4	54	21.-23.
47.	Pomocný dělník	25,0	18	49.
48.	Uklízečka	24,8	16	50.
49.	Tajemník politické strany	21,7	63	10.
50.	Pouliční prodavač	18,7	22	48.

Zdroj: Tuček 1990

U správně politických profesí (tajemník politické strany – 49., referent okresního úřadu – 46., major – 43.) můžeme pozorovat silné ovlivnění revolučním zvratem. Pokud se ohlédneme na výsledky z roku 1967, najdeme tyto profese umístěné v první

polovině profesní škály. Dá se proto podle mého názoru předpokládat, že se jedná o skepticismus v důsledku zklamání totalitním režimem a o dočasnou vlnu nevole, kterou občané vůči těmto profesím pociťovali.

Nízká pozice kněze je důsledkem ateistické výchovy a dlouhodobého vytlačování církve a jejích představitelů na okraj společnosti.

Za rozdílnosti proti mezinárodnímu standardu lze považovat obecnou preferenci fyzické práce ve vědomí československé společnosti, kterou můžeme chápat jako důsledek dlouhodobého ideologického působení. Týká se to horníka, kde je rozdíl nejvíce patrný, zedníka, traktoristy, betonáře, řidiče nákladního auta, soustružníka. Do vnímání prestiže se promítá určitý stereotyp vytvořený za 40 let vývoje společnosti, která se opírala o dělnickou třídu, rozvoj strojírenského a těžkého průmyslu atd.

Z dat vyplývá, že ve vědomí lidí jsou zřetelně odděleny pozice s nejvyšší (lékař-specialista) a nejnižší (asfaltér, dlaždič) prestiží. Projevilo se to bodovým oddělením těchto pozic od ostatních. Výjimku tvoří pořadí horníka, který si sice o devět příček pohoršil, ale i tak si udržel svoje postavení v horní polovině stupnice. V jeho pozici se odráží přežitek ideálů ze socialistického režimu, ve kterém byla tato profese oslavována, preferována a stavěna do popředí.

Na podzim roku 1992 byl realizovaný výzkum s názvem „Utváření trhu práce“ Ústavem sociálních a politických věd FSV Univerzity Karlovy pod vedením Kuchaře. Zkoumala se prestiž povolání a příjmy nejvíce a nejméně prestižního povolání, postavení ve společnosti a subjektivní hodnocení.

Zařazeno bylo 70 profesí, respondenty tvořilo 1597 (z toho 891 z České republiky, ostatní ze Slovenska) ekonomicky aktivních

obyvatel od 18 do 60 let, vybráni byli na základě náhodného výběru z Centrálního registru obyvatel.

Pokud srovnáváme výzkumy z počátku devadesátých let s předchozím výzkumem v roce 1967, musíme si uvědomit, že v roce 1967 se hodnocení provádělo pomocí pětibodové škály, která byla následně převážena na stobodovou stupnici. Bodové hodnoty tak nejsou přímo srovnatelné s výzkumy z počátku devadesátých let. Porovnávat lze alespoň pořadí povolání, resp. jejich rozmístění na žebříčku.

Metodika použitá ve výzkumech v roce 1990 a 1992 umožňuje porovnávat i hodnoty průměrných skóre, neboť bylo zjišťování prestiže v obou šetřeních shodné. Pro komparaci výsledků z roku 1990 byl použit podsoubor respondentů z České republiky (data v tabulce 7, viz výše, zobrazují údaje za celé Československo). Výsledná tabulka 8 zobrazuje srovnání prestiže povolání v letech 1990 a 1992.

Rozdíly tvoří počet zjišťovaných povolání. V roce 1990 jich bylo vyšetřováno 50, o dva roky později již 70. Nejedná se přitom jen o prosté rozšíření seznamu profesí, stejných povolání bylo zařazeno 30, některá další jsou vyjádřením téhož (lékař - lékař na poliklinice, profesor na VŠ – VŠ docent...).

Tabulka 8⁶⁵: Prestiž povolání v letech 1990 a 1992

1990			1992	
Pořadí	Body		Body	Pořadí
1.	80,6	Lékař na poliklinice	79,2	1.
2.	77,5	Ministr	77,9	2.
3.	74,8	Docent, profesor VŠ	76,8	3.
4.	71,7	Vědec	72,2	4.
5.	70	Ředitel podniku	71,4	5.

⁶⁵ Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis 3/1993, s. 372

6.	66,8	Učitel ZŠ	66,3	7.
7.	66,3	Zdravotní sestra	63,4	8.
8.	65,8	Právník, advokát	69,8	6.
9.	63,4	Horník	51,2	18.
10.	58,7	Agronom	56,4	13.
11.	58,5	Konstruktér, projektant	60,2	9.
12.	57,9	Strojvedoucí	51,2	17.
13.	54,5	Soukromý zemědělec	48,2	20.
14.	54,5	Spisovatel	59,7	10.
15.	53,7	Mistr v továrně	47,5	21.
16.	50	Novinář	57,8	11.
17.	48,7	Majitel obchodu	49,9	19.
18.	48,7	Profesionální sportovec	52,1	16.
19.	47,8	Policista	56,9	12.
20.	47,6	Operátor na počítači	53,3	14.
21.	47,6	Zedník	43,3	25.
22.	47,1	Automechanik	45,2	23.
23.	46,5	Traktorista	38,4	32.
24.	45,4	Řidič nákladního auta	40,6	28.
25.	44,9	Soustružník	37,6	33.
26.	44,3	Seřizovač, nástrojař	39,4	31.
27.	43,9	Kněz, duchovní	46	22.
28.	43,3	Krejčí	36,7	34.
29.	42,7	Opravář televizorů	40,1	29.
30.	42,3	Účetní	44,7	24.
31.	41,6	Bankovní úředník	52,7	15.
32.	29,5	Sekretářka	36,1	35.
33.	27,9	Voják z povolání	41,4	26.
34.	27,8	Číšník	34,2	36.
35.	27,1	Referent okresního úřadu	39,5	30.
36.	24	Uklízečka	19,4	38.
37.	23,4	Pomocný dělník	20,1	37.
38.	20,3	Tajemník politické strany	41,2	27.
39.	18,7	Pouliční prodavač	14,7	39.

Zdroj: Tuček 1990 a 1992

I když jsou výzkumy realizované s dvouletým odstupem, již na první pohled je patrná řada rozdílů. Prudce si polepšili bankovní úředníci, kteří zaznamenali posun o 16 pozic dopředu, tajemníci různých politických stran se posunuli o 11 příček vpřed, vojáci z povolání o 7, o stejný počet si polepšili i policisté a operátoři na počítači, o jejichž práci si lidé teprve získávali představu,

a postupně opouštěli od jisté obavy z demonizace počítačů, se posunuli o 6 příček. Naopak si o 9 pozic pohoršili traktoristé, o 8 pozic soustružníci, obdobně i soukromí zemědělci a o 6 propadli i mistři v továrně.

Svoji škálu prestiže povolání porovnali Machonin a Tuček s mezinárodní škálou sestavenou v druhé polovině sedmdesátých let D. J. Treimanem (přehled odlišností a shod v pořadí profesí v mezinárodní a české škále viz tabulka 4 v příloze na straně 89). Koeficient korelace po všech úpravách a omezeních dosáhl hodnoty 0,885, což je výsledek poměrně vysoký a dokládá tak jisté přiblížení naší společnosti k mezinárodním poměrům, nicméně potvrzuje, že se i nadále projevují odlišnosti mezi strukturou prestiže u nás a ve světě a to zejména porovnáváme-li naše výsledky s výsledky vyspělých industriálních zemí s tržní ekonomikou.

5.2.6 Aktér 2003

Prestiž jednotlivých povolání byla zjišťována také v rámci výzkumu „Aktér 2003“, který byl součástí projektu „Jedinec a společnost v procesech transformace a globalizace“ realizovaného na FF UK pod vedením J. Buriánka. Terénní šetření proběhlo v listopadu 2003, kvótním výběrem (věk, vzdělání, region) bylo vyšetřeno 1518 respondentů starších 18-ti let.

Tento výzkum jsem zařadila, protože byl sestaven tak, aby byl srovnatelný s výzkumy z počátku devadesátých let (1990 a 1992). Oproti výzkumům CVVM byl respondentovi předložen seznam 70-ti profesí s obdobným pokynem, aby jim přiřadil body od 1 (minimum) do 99 (maximum) podle vážnosti, kterou ve společnosti požívají.

Tabulka 9: Výsledná struktura prestiže povolání z výzkumů po roce 1989

2003			1990		1992		mpp
poř.		body	poř.	body	poř.	body	
1.	Lékař na poliklinice	88,2	1.	80,6	1.	79,2	78
2.	Docent, profesor VŠ	79,5	3.	74,8	3.	76,8	78
3.	Ministr	78,1	2.	77,5	2.	77,9	64
4.	Vědec	75,9	4.	71,7	4.	72,2	69
5.	Ředitel podniku	74,0	5.	70,0	5.	71,4	70
6.	Právník, advokát	72,2	8.	65,8	6.	69,8	73
7.	Operátor na počítači⁶⁶	66,7	20.	47,6	14.	53,3	53
8.	Profesionální sportovec	66,6	18.	48,7	16.	52,1	50
9.	Učitel na ZŠ	63,2	6.	66,8	7.	66,3	57
10.	Spisovatel	62,4	14.	54,5	10.	59,7	58
11.	Konstruktér, projektant	62,0	11.	58,5	9.	60,2	47
12.	Zdravotní sestra	59,6	7.	66,3	8.	63,4	44
13.	Novinář	57,6	16.	50,0	11.	57,8	45
14.	Agronom	53,7	10.	58,7	13.	56,4	47
15.	Policista	53,4	19.	47,8	12.	56,9	40
16.	Tajemník politické strany	53,1	38.	20,3	27.	41,2	63
17.	Majitel obchodu	50,9	17.	48,7	19.	49,9	46
18.	Účetní	50,6	30.	42,3	24.	44,7	45
19.	Voják z povolání	50,7	33.	27,9	26.	41,4	44
20.	Kněz, duchovní	50,2	27.	43,9	22.	46,0	60
21.	Referent okresního úřadu	49,1	35.	27,1	30.	39,5	51
22.	Strojvedoucí	46,4	12.	57,9	17.	51,2	43
23.	Mistr v továrně	44,1	15.	53,7	21.	47,5	48
24.	Bankovní úředník	43,9	31.	41,6	15.	52,7	50
25.	Sekretářka	42,7	32.	29,5	35.	36,1	42
26.	Soukromý zemědělec	42,5	13.	54,5	20.	48,2	38
27.	Automechanik	39,8	22.	47,1	23.	45,2	43
28.	Opravař televizorů	36,5	29.	42,7	29.	40,1	36
29.	Zedník	35,5	21.	47,6	25.	43,3	36
30.	Řidič nákladního auta	35,4	24.	45,4	28.	40,6	33
31.	Horník	33,8	9.	63,4	18.	51,2	34
32.	Číšník	33,7	34.	27,8	36.	34,2	21
33.	Seřizovač, nástrojař	33,7	26.	44,3	31.	39,4	43

⁶⁶ Programátor v roce 1990 dosáhl 54,6 bodů (13. pořadí), v roce 1992 nebyl zařazen a v roce 2003 nebyl zařazen operátor.

34.	Krejčí	31,6	28.	43,3	34.	36,7	40
35.	Soustružník	30,6	25.	44,9	33.	37,6	27
36.	Traktorista	27,8	23.	48,5	32.	38,4	31
37.	Pomocný dělník	18,9	37.	23,4	37.	20,1	19
38.	Uklízečka	16,1	36.	24,0	38.	19,4	21
39.	Pouliční prodavač	15,7	39.	18,7	39.	14,7	24

Zdroj: Tuček 1990 a 1992, Aktér 2003

V tabulce 9 jsou uvedeny výsledky výzkumů prestiže povolání v roce 2003 a jejich porovnání s výsledky v letech 1990 a 1992⁶⁷ a mezinárodní škálou prestiže. Na první příčce se po celou dobu udržel lékař, na předních příčkách se pohybuje docent, vědec a ministr. Vysoce je hodnocen ředitel podniku a pomyslnou linii sedmdesáti bodů uzavírá nově i právník. Na posledním místě je pouliční prodavač, uklízečka a pomocný dělník. Tučně jsou uvedeny profese, které prodělaly největší vzestup či největší propad v prestiži povolání v průběhu patnácti let transformace. Posuny dokládají, že veřejnost reaguje na proměny trhu práce v souvislosti s restrukturalizací a modernizací národního hospodářství, odideologizování postavení některých profesních skupin (tajemník politické strany +22, voják z povolání +14, referent okresního úřadu +14), zrušení přerozdělování ve prospěch některých dělnických profesí (horník -22, traktorista -13, strojvedoucí -10, soustružník -10), posun k meritokracii (operátor na počítači +13, účetní +12) a soukromému podnikání. Společnost si i nadále zachovává ateismus (kněz, duchovní +7).

⁶⁷ V roce 1992 a 2003 byl seznam 70 profesí shodný, v roce 1990 byl seznam mírně odlišný, použit je jejich průnik.

5.2.7 Výzkumy IVVM/CVVM 1993 - 2011

Výzkumy prestiže různých typů povolání byly mezi lety 1993 a 2011 realizovány IVVM resp. CVVM.⁶⁸ Vzhledem k odlišnosti výzkumu nejsou data srovnatelná s výzkumy devadesátých let ani s Aktérem 2003.

Většina výzkumů byla realizována s ročním odstupem, což otvírá otázku, zda má smysl dotazovat se každý rok. Pokud se podíváme na data, jsou roční posuny na žebříčku prestiže vidět jen minimálně. Na jedné straně tedy stojí snaha o co nejpřesnější zachycení proměny české společnosti a na druhé straně obava, že výzkumy realizované s ročním odstupem nezachytí zásadní změny a jsou nadbytečné.

Šetření proběhla v letech 1993, 1995 (29. 6. – 7. 7.; 1008 respondentů), 1996 (1. – 10. 7.; 983 respondentů), 1997 (23. 6. – 7. 7.; 960 respondentů), 1999 (31. 5. – 7. 6.; 1020 respondentů), 2000 (29. 5. – 5. 6.; 1040 respondentů) a 2001 (28. 5. – 4. 6.; 1012 respondentů), 2004 (8. – 15. 11.; 1027 respondentů), 2006 (4. – 11. 9.; 993 respondentů), 2007 (4. – 11. 6.; 1013 respondentů), 2008 (2. – 9. 6.; 1051 respondentů) a 2011 (6. – 13. 6.; 1006 respondentů).

Respondentovi byla položena otázka *„Na seznamu jsou uvedena některá povolání. Důkladně si jej prohlédněte. Vyberte pak povolání, jehož si vážíte nejvíce a dejte mu 99 bodů. Pak vyberte takové, jehož si vážíte nejméně a obodujte je číslem 01 nebo nějakým nízkým číslem od jedničky do desítky. Potom postupujte odshora dolů a všem zbývajícím přiřaďte body od 02 do 98 podle osobního uvážení. Využijte přitom celý rozsah hodnot, to je nízké, střední i vysoké hodnocení.“*⁶⁹ Respondenty se metodou kvótního výběru stali občané starší patnácti let.

Data z výzkumů jsou zobrazena v tabulce 10a a 10b, pro přehlednost jsem tabulku rozdělila na dvě části, z nichž první

⁶⁸ IVVM bylo v roce 2001 přejmenováno na CVVM.

⁶⁹ Dotazník V99-06, s. 3

zobrazuje výsledky výzkumů 1996 - 2001, kdy bylo hodnoceno 27 povolání, a druhá výsledky 1993 – 1996, kde výsledky pro rok 1996 jsou okleštěny tak, aby odpovídaly seznamu profesí pro léta 1995 a 1993.

Tabulka 10a:

Profese	1993		7/1996		6/1999		6/2001	
	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.
Lékař na poliklinice	84,4	1.	83,5	1.	84,1	1.	84,9	1.
Docent/profesor na VŠ	78,1	3.	76,6	3.	79,4	3.	81,5	2.
Soukr. praktický lékař	81,7	2.	79,3	2.	79,3	2.	79,9	3.
Vědec	74,0	4.	74,4	4.	78,6	4.	79,5	4.
Soudce			73,9	5.	69,4	6.	72,7	5.
Učitel na základní škole	72,0	5.	70,7	6.	72,4	5.	70,3	6.
Konstruktér, projektant	61,0	7.	59,6	9.	63,5	8.	65,2	7.
Programátor	55,9	10.	56,3	13.	62,9	9.	63,1	8.
Starosta			67,2	7.	64,1	7.	62,3	9.
Strojvedoucí	60,0	8.	57,4	11.	60,4	10.	60,2	10.
Soukromý zemědělec	58,8	9.	58,0	12.	58,5	11.	59,8	11.
Manažer			59,3	10.	55,7	12.	57,7	12.
Profesionální sportovec	40,6	18.	46,0	19.	48,1	19.	53,5	13.
Policista	53,4	11.	47,1	18.	51,0	16.	53,3	14.
Mistr v továrně	50,0	14.	47,8	17.	50,9	17.	51,2	15.
Účetní	65,3	6.	50,5	16.	51,4	14.	51,0	16.
Ministr			64,3	8.	51,7	13.	50,3	17.
Majitel malého obchodu	47,3	15.	45,0	21.	48,2	18.	48,2	18.
Novinář	53,0	12.	50,7	15.	51,1	15.	48,2	19.
Kněz			45,0	20.	46,2	21.	47,8	20.
Seřizovač, nástrojář	46,6	16.	43,1	23.	47,9	20.	47,3	21.
Opravář televizorů	43,6	17.	41,2	24.	45,7	23.	44,4	22.
Bankovní úředník	50,5	13.	43,9	22.	46,1	22.	43,6	23.
Poslanec			55,6	14.	40,4	24.	40,9	24.
Sekretářka			39,3	25.	39,7	25.	39,4	25.
Voják z povolání - major	32,2	19.	29,7	26.	39,1	26.	38,7	26.
Uklízečka	25,8	20.	25,4	27.	28,4	27.	26,5	27.

Zdroj: data IVVM/CVVM 1993 – 2001

Pokud se podíváme na tabulku 10a, můžeme usoudit, že horní polovina žebříčku společenské prestiže povolání zůstává konstantní. Na nejvyšších čtyřech příčkách se objevují vysoce kvalifikované, náročné a společensky prospěšné profese (lékař, docent na vysoké škole, vědec). Na páté a šesté pozici se střídají učitel na základní škole a soudce. Další dvě příčky obsazují představitelé technických profesí (konstruktér – projektant a programátor), mírný pokles společenské prestiže lze zaregistrovat u starosty. První desítku nejprestižnějších povolání uzavírá strojíř, který je spojovaný s vysokou odpovědností a společenským přínosem práce.

Na 11. příčce v ocenění nalezneme soukromého zemědělce, jehož pozice obecně nepodléhá časovým výkyvům vzhledem k jeho nezastupitelné roli v dané oblasti. Do skupiny povolání s vysokou a málo proměnlivou prestiží, můžeme zařadit i manažera, představitele řídicí ekonomické sféry.

K nejvýraznějším změnám došlo u povolání profesionálního sportovce a policisty. Posílení pozice profesionálního sportovce může být způsobeno vzrůstající oblibou sportovních soutěží, olympiád a vítězstvím našich hokejistů ve světových zápasech. Posun policisty až o 7 příček výš, je důkazem zlepšujícího názoru české veřejnosti na image policistů.

Určitý propad lze zaznamenat u pozice ministra, poslance a novináře. Ministr se mezi lety 1996 a 2001 propadl o 9 příček a poslanec si svůj propad o 10 příček po roce 1996 už nevylepšil. Možná se tu promítá vládní krize, která vypukla v roce 1997 a zviditelnila ekonomické potíže státu. Pozice novináře se po roce 2000 propadá a za jeho nižší prestiží je podle mého názoru také možné vidět politické těžkosti státu.

Zbývající pozice žebříčku obsazují méně náročné technické a administrativní profese (opravář televizorů, seřizovač, sekretářka), jejichž postavení se v průběhu let příliš neměnilo. Určitěmu propadu se ale neubráníl bankovní úředník, jehož pozici pravděpodobně ovlivnilo špatné renomé některých našich bank.

Předposlední místo zaujímá představitel armády - voják z povolání, jehož hodnocení je prakticky nedotčeno žádným souvisejícím děním (ani vstupem do NATO, ani nejasnostmi kolem hospodaření armády). Závěr žebříčku uzavírá tradičně uklízečka.

Výsledky v tabulce 10b ukazují průměrné bodové hodnocení jednotlivých profesí zařazených do výzkumu a jejich pořadí na škále. V posledních dvou výzkumech byla v seznamu doplněna zdravotní sestra a stavební dělník a vynechán soustružník a opravář elektrospotřebičů (v tabulce jsou uvedeny na místě, které odpovídá jejich poslednímu bodovému ohodnocení).

Tabulka 10b⁷⁰

Profese	11/2004		9/2006		6/2008		6/2011	
	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.
Lékař	89,5	1.	90,4	1.	88,2	1.	89,1	1.
Vědec	80,7	2.	81,2	2.	81,8	2.	75,4	2.
Zdravotní sestra					71,2	4.	73,9	3.
Učitel na vysoké škole	78,5	3.	77,7	3.	77,5	3.	72,4	4.
Učitel na základní škole	71,3	4.	71,4	4.	71,1	5.	70,3	5.
Projektant	64,1	7.	65,8	6.	64,5	7.	61,7	6.
Soudce	64,8	6.	65,6	7.	63,9	8.	61,0	7.
Programátor	50,8	5.	67,8	5.	65,3	6.	60,8	8.
Soukromý zemědělec	59,1	10.	58,4	8.	57,7	9.	60,3	9.
Účetní	53,5	14.	55,9	12.	52,3	14.	54,1	10.
Policista	47,6	20.	49,5	20.	50,6	16.	53,9	11.

⁷⁰CVVM, výzkum Naše společnost 2008 a 2011, šetření 08-06 a 11-06

Truhlář	50,8	16.	53,1	16.	51,3	15.	53,2	12.
Manažer	59,4	9.	58,0	9.	57,2	10.	53,0	13.
Starosta	60,1	8.	57,9	10.	56,1	11.	52,6	14.
Majitel malého ochodu	51,2	15.	51,2	17.	50,0	17.	51,4	15.
Profesionální sportovec	56,1	11.	57,4	11.	53,8	12.	51,2	16.
Opravář elektrospotřebičů	50,2	17.	53,7	15.	-	-	-	-
Soustružník	47,7	19.	51,1	18.	-	-	-	-
Voják z povolání	44,8	22.	46,7	21.	46,4	20.	48,3	17.
Stavební dělník	-	-	-	-	44,3	21.	48,1	18.
Bankovní úředník	50,2	18.	50,2	19.	48,5	19.	46,9	19.
Novinář	54,4	12.	54,7	13.	53,7	13.	46,5	20.
Prodavač	42,8	24.	44,4	22.	41,8	22.	43,6	21.
Kněz	46,1	21.	42,6	24.	40,0	24.	42,8	22.
Sekretářka	43,7	23.	44,1	23.	40,6	23.	41,4	23.
Ministr	53,8	13.	54,1	14.	48,8	18.	38,0	24.
Uklízečka	29,4	26.	33,8	26.	29,8	26.	34,0	25.
Poslanec	39,9	25.	38,9	25.	33,6	25.	27,0	26.

Z tabulky vyplývá, že první pozici v žebříčku prestiže dlouhodobě zaujímá povolání lékaře. V šetření z roku 2011 udělilo lékařům 42 % respondentů maximum 99 bodů (v roce 2007 to bylo 40 %). Hned na druhé pozici jsou vědci, kterým maximální bodové ohodnocení přiřadilo 11 % oslovených, kněze nejvýše ohodnotilo 3,2 %, zdravotní sestru 4,4 %, vysokoškolského učitele 6,1 % a učitele na základní škole 7,3 % respondentů. Z dat uveřejněných CVVM v červenci 2011 vyplývá, že maximální počet 99 bodů bylo uděleno každé profesi alespoň jednou (i profesím umístěným na posledních místech žebříčku).⁷¹

Z tabulky lze vidět, že nově zařazená profese zdravotní sestry posunula učitele na vysoké škole z 3. na 4. příčku. Skupinu se sedmdesátibodovým hodnocením uzavírá ve všech výzkumech učitel na základní škole. Do skupiny s průměrným hodnocením

⁷¹ Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011. s. 2

nad 60 bodů se řadí projektant, soudce a programátor (jehož vzrůstající prestiž byla nastíněna již v předchozích výzkumech). V posledních třech letech si každé ze zmíněných třech povolání pohoršilo o 5 bodů. V roce 2011 překročilo pomyslnou 60-ti bodovou hranici i povolání soukromého zemědělce.⁷²

Pokud se podíváme na skupinu s hodnocením okolo padesáti bodů, můžeme pozorovat vzestup povolání policisty, který se mezi lety 2004 – 2011 posunul z 20. pozice na jedenáctou příčku. Mírně si polepšil i truhlář (z 16. na 12. příčku), slabý propad zejména v posledních letech zaznamenal manažer (z 9. na 13. pozici), větší propad lze pozorovat u starosty (z 8. na 14. pozici) a profesionálního sportovce (z 11. na 16. příčku).⁷³

Výrazný pokles lze pozorovat u povolání novináře, který se až do roku 2008 držel na 12. (resp. 13. pozici) a v roce 2011 u něho byl zaznamenán pokles na dvacátou příčku. Podobně je na tom ministr (z 13. na 24. místo), který se takřka hyperbolicky propadal až na třetí příčku od konce. Velký pokles o 12,9 bodu se projevuje u pozice poslance, který se v posledním výzkumu v roce 2011 dokonce posunul o 7 bodů níže pod uklízečku, která byla dlouhodobě nejnižší hodnoceným povoláním.⁷⁴

Tuček v tiskové zprávě pro CVVM z roku 2011 uvádí, že při analýze dat došlo k prokázání souvislosti mezi sociálním postavením a bodovým hodnocením řady profesí. (viz tabulka 6a v příloze na straně 92). Podle očekávání hodnotí respondenti s vyšším vzděláním významně výše prestiž kvalifikovaných profesí a lidé s nižším vzděláním vysoce hodnotí i profese nekvalifikované. K propadu hodnocení prestiže ministra došlo ve všech vzdělanostních skupinách.⁷⁵

⁷² Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011. s. 3

⁷³ tamtéž

⁷⁴ tamtéž

⁷⁵ tamtéž

Vysoké odborné a morální nároky s sebou nese profese soudce, která je spolu s finančním ohodnocením spojena i s formálním postavením a mocí ve společnosti. Obdobné prestižní postavení zaujímal ještě v roce 2004 i starosta, jeho pozice se ale do roku 2011 propadla až na 14. příčku. Soudce se tak stal nejprestižnější profesí reprezentující státní moc a její aparát. Jako jediný se stal imunní vůči převažujícímu negativnímu postoji české veřejnosti k tzv. „vysoké“ politice, a to i přestože zaznamenal propad téměř o pět bodů, udržel si svou pozici na 6. resp. 7. příčce v žebříčku prestiže povolání.

Analýzy hodnocení jednotlivých skupin respondentů se po celá léta více méně shodovaly a vyplynuly z nich očekávané diference. Mladí lidé do 19 let si více váží povolání programátora, profesionálního sportovce, vědce a méně obdivují nástrojaře, soukromého zemědělce, uklízečky a strojvedoucího. Starší občané nad 60 let uznávají spíše profese jako tovární mistr, opravář televizorů, policista, lékař, strojvedoucí a kněz. Technické profese hodnotí lépe respondenti s nižším vzděláním resp. vyučením. Profese, ke kterým je potřeba vyšší míra kvalifikace hodnotí lépe lidé s vyšším stupněm vzdělání, především vysokoškoláci. Ženy si více váží povolání učitele na základní škole, lékaře, kněze, soudce a policisty. Muži preferují technické profese - nástrojaře a konstruktéra, dále manažera a profesionálního sportovce.

Okolnosti, podle kterých veřejnost určuje prestiž povolání, mohou vysvětlit, proč je v naší společnosti nízká prestiž některých profesí spojených s rozhodovacími pravomocemi a vysokými příjmy (odlišnost od mezinárodního standartu) a naopak proč mají vysokou prestiž profese spojené se zodpovědností a významem pro společnost, když jsou relativně málo finančně oceněné. Z výzkumu vyplývá, že na význam jednotlivých okolností určujících prestiž

povolání, má významnější vliv pouze dosažené vzdělání (viz tabulka 6b v příloze na straně 92). Respondenti s vyšším vzděláním hodnotí výše znalosti, zodpovědnost, duševní námahu a pravomoci a lidé s nižším vzděláním vysoce hodnotí potřebnost povolání, nadání a fyzickou námahu. To, co respondent považuje za určující pro prestiž povolání, se logicky s různou intenzitou promítá do hodnocení jednotlivých povolání.⁷⁶

5.2.8 Srovnání a hodnocení jednotlivých povolání

Lékařská profese velmi výrazně z hlediska přisuzované prestiže překonává ostatní vysoce oceňovaná a kvalifikačně náročná povolání, jako je profese vědce a vysokoškolského pedagoga. Čelní pozice lékařů není ve výzkumech veřejného mínění žádnou náhodou, první příčku obsadil lékař už v roce 1966 ve výzkumu Brennera a Hroudy, prvenství si udržel i přes celá devadesátá léta, kdy docházelo na škále k největším přesunům. Červenka ve své tiskové zprávě pro CVVM v roce 2004 uvádí, že jedním z důvodů, proč je lékařské povolání v očích veřejnosti ceněno výše než např. pozice vědce, může být okolnost, že lidé mají k lékařům „*vybudován mnohem silnější vztah spojený s pocitem závislosti na nich. Alespoň občas totiž lékaře potřebuje každý z nás.*“⁷⁷ Je s nimi spojena odpovědnost za lidské zdraví a životy. Naproti tomu vědecká profese, která je podle Červenky mnohem výlučnější, je většině populace značně vzdálená, a proto je hodnocena níže než lékař. Stabilně se drží na předních pozicích žebříčku prestiže a jejich neotřesitelné postavení neohrozila ani akce „Děkujeme, odcházíme“. Obdobě vysoko se stabilně drží i povolání učitele na vysoké škole (docenta nebo profesora na VŠ). Jistý posun lze oproti roku 1967 pozorovat u

⁷⁶ Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011. s. 4

⁷⁷ Červenka J.: Prestiž povolání z pohledu veřejného mínění, s. 2

učitele na základní škole. Jeho pozice je od devadesátých let stabilní na předních příčkách ihned za učitelem na vysoké škole. Jako další představitel řadové inteligence je účetní, jehož pozice se od počátku devadesátých let postupně výrazně vylepšovala.

Povolání zdravotní sestry nebylo vyšetřováno ve všech výzkumech. Pokaždé se ale vyskytovalo na předních pozicích. V roce 2011 se dokonce posunulo před učitele na vysoké škole. V první polovině devadesátých let bylo vysoké umístění zdravotních sester připisováno krizi ve zdravotnictví, díky níž nízký počet zdravotních sester ohrožoval samotné fungování systému a jejich vysoké umístění na žebříčku prestiže bylo vyjádřením určité kompenzace za nízké finanční ohodnocení profese. Jejich vysoké hodnocení je vidět i v posledních výzkumech, z čehož se dá usuzovat, že vysoké morální ocenění profese stále trvá a že v důsledku nedávné krize ve zdravotnictví je povolání nadále vnímáno jako vzácné.

Dramatické skoky lze vidět u profese ministra, který se z čelních pozic počátku devadesátých let po přelomu tisíciletí postupně propadal, až se v roce 2011 dostal na předposlední místo. Zatímco za většinou přelomových změn můžeme vidět transformační vlivy, úpadek jeho bodového hodnocení je spjat s celkovou vzrůstající nedůvěrou v politické profese v současném režimu. Celkový propad je obdobně zaznamenaný i u novináře, jehož pokles může být spojený s propadem u politických profesí, kdy novináři jsou chápáni jako tzv. „hlídací psi“ demokracie.

Naopak zlepšení je zaznamenané u pozice vojáka z povolání, jehož bodové hodnocení se na začátku devadesátých let pohybovalo na posledních příčkách společenského žebříčku. V průběhu následujících let se jeho postavení postupně vylepšovalo spolu s tím, jak jeho pozice ztrácela ideologické zabarvení, až se v roce 2011 dostal na počátek druhé poloviny žebříčku. Jeho

postavení se po celou dobu vyvarovalo radikálních skoků, které by mohly být očekávány spolu se vstupem země do NATO, využitím vojenských jednotek v zahraničí nebo díky pomoci vojáků při povodních. V očích veřejnosti se spíše jednalo o postupné odezňování stínu minulosti, díky němuž se jeho postavení postupně posouvalo výše.

Skokově se vyvíjelo povolání profesionálního sportovce, jehož hodnocení se pohybovalo v souvislosti s úspěchem našich sportovců na olympijských hrách a na důležitých reprezentačních zápasech (např. mistrovství světa v hokeji). Na počátku devadesátých let se pohyboval v polovině žebříčku, na přelomu tisíciletí se ocitl na předních pozicích, poté jeho popularita postupně klesala až se opět ustálila v polovině stupnice prestiže povolání.

Na nižších příčkách se stabilně drží povolání kněze a sekretářky. Nízké hodnocení kněze je spojeno s vysokou mírou ateismu v české společnosti, kdy toto povolání může být z pohledu nekatolické veřejnosti vnímáno jako neužitečné. Pozitivnímu hodnocení určitě nepřidala otázka církevních restitucí, která je pro jedny spravedlivým vyrovnáním a pro druhé je synonymem k návratu poměrů z roku 1918. Profese sekretářky je možná v očích veřejnosti vnímána spíše jako pomocná síla v nemanuálních profesích.

Ve výzkumech z posledních let se už neobjevují některé, dříve populární, manuální profese jako je strojvedoucí, soustružník a opravář elektrospotřebičů. Zastarala i profese agronoma, který byl ještě v roce 1967 v první polovině stupnice prestiže. CVVM se naopak vrátilo k posuzování prestiže stavebního dělníka, který byl zařazen v řadě předešlých výzkumů. Stále více se zkoumají povolání, která souvisí s rozvojem počítačové technologie nebo marketingu. U těchto profesí však není možné dlouhodobější

srovnání, neboť se jedná o profese, které se vyskytují na pracovním trhu relativně krátce a nebyly zkoumány ve výzkumech z předešlých let.

Stabilně na posledním, respektive na předposledním místě, se drží profese pomocného dělníka a uklízečky, pro které není potřeba žádná kvalifikace ani zkušenosti a nejsou ani finančně dobře ohodnocené. V jejich hodnocení proto nedocházelo k žádným výkyvům.

5.2.9 Změny ve společnosti

Škála z roku 1967 zobrazuje extenzivně orientovanou společnost s málo rozvinutou oblastí služeb. Přibližuje nám poměrně přesně stav stratifikace v tehdejší společnosti. Do značné míry se u ní projevuje vliv vládnoucí ideologie, zejména ve významu centralizovaného státního řízení, v preferenci některých protěžovaných dělnických profesí (horník, kombajnér), podcenění pro režim „nevhodných“ povolání (kněz), projevení skepse o významu vojáků z povolání a politických pracovníků, ale naopak se akceptuje význam materiálně příliš neohodnocených odborníků a kulturní elity.⁷⁸

Škála sestavená v rámci Machoninova výzkumu je jedinou stupnicí prestiže povolání až do roku 1990. Politický systém období „reálného socialismu“ byl spojen s ideálem rovnosti příjmu, který se projevil nízkou motivací k práci, platové ohodnocení profesí bylo často spojeno se členstvím v komunistické straně, na druhé straně vznikaly dobře placené skupiny dělnictva (horníků a hutníků). Žebříček prestiže naznačuje, že se vlivem normalizace

⁷⁸ Machonin P., Tuček M.: Prestiž povolání v České republice. Sociologický časopis 3/1993, s. 371

snížila diference mezi manuální a nemanuální prací, snížil se vliv vzdělání a pracovního výkonu na finančním ocenění povolání.

Společnost, která je zachycena ve výzkumu v roce 1990, je ještě společností značně vzdálenou od společností vyspělých zemí, neboť je teprve na začátku transformačního procesu. V obecném povědomí se stále velmi silně projevují vlivy ideologické propagandy předlistopadového režimu i negativní hodnocení některých profesí v minulosti pevně svázaných s režimem. Po uvolnění společenských poměrů vznikla ve společnosti nová vrstva podnikatelů, kteří se ve stupnici prestiže zařadili nad kvalifikované „manuály“. Začíná se projevovat diference mezi vysoce a nízké kvalifikovanými povoláními, příjmové zvýhodnění některých povolání (horník) zůstává.

Škála prestiže z roku 1992 již ukazuje společnost, která začala překonávat některé setrvačnosti společenského vědomí a vyrovnávala se s některými extrémními reakcemi, které se projevovaly na stupnici v roce 1990. Schéma extenzivní industriální země je nahrazeno žebříčkem stabilizované stratifikace západní společnosti. Výrazně se odděluje rozdělení na bílé a modré límečky. V nemanuálních profesích hraje roli kvalifikace, řídicí funkce a společenská potřeba. V manuálních profesích se prosazuje kvalifikační náročnost a řemeslo. Obyvatelé se ještě ne zcela vyrovnali s profesemi spojenými s předlistopadovým režimem (voják z povolání a úředník na okrese), i když i zde se projevuje částečné vylepšení. Do popředí se v důsledku diskuze kolem reformy školství a zdravotnictví dostávají zdravotní personál a učitelé. Právě vysoké hodnocení zdravotních sester bylo pravděpodobně vyvoláno krizí, kde nízký počet zdravotních sester ohrožoval samotné fungování nemocničních zařízení. Prestižní hodnocení tedy lze chápat jako určitou kompenzaci, morální ocenění a vyjádření vzácnosti povolání.

Stupnice prestiže povolání ve výzkumech mezi lety 1993 až 2001 je zejména v horní polovině velmi konstantní. Nedochozí zde k dramatickým přesunům, jako tomu bylo na počátku devadesátých let. Do hodnocení respondentů se promítají různorodá hlediska a okolnosti spojené s konkrétními představiteli funkce, což se projevilo na celkovém poklesu všech povolání spojených s politikou (ministr, poslanec), a nebo na postupném vzestupu profesionálního sportovce a programátora.

Žebříček prestiže povolání vykazuje mezi lety 2004 až 2011 jen malou proměnlivost a dá proto říci, že zobrazuje stabilizovanou společnost. K nejvýraznějšímu posunu prestiže povolání dochází v profesích nějak spjatých s politikou a to včetně novinářů.

6. Výzkum pro rok 2012

V březnu 2012 jsem realizovala vlastní výzkum prestiže povolání. Vytvořila jsem malý dotazník, který obsahoval 6 otázek (viz příloha strana 93 - 95), hodnoceno bylo 30 povolání. Z důvodu srovnatelnosti s výzkumem CVVM jsem použila obdobný seznam profesí, který jsem rozšířila o další čtyři povolání. Do výzkumu bylo zařazeno 120 dotazovaných, respondenti byli občané České republiky starší patnácti let.

Dotazovaným byl předložen seznam povolání s instrukcí: *„Na seznamu jsou uvedena některá povolání. Podrobně si je prohlédněte a vyberte takovou profesi, které si vážíte nejvíce a dejte jí 99 bodů. Pak vyberte takovou, které si vážíte nejméně a obodujte ji číslem 1. Poté postupujte odshora dolů a všem zbývajícím přiřadte body od 2 do 98 podle svého osobního uvážení. Pokud možno využívejte celý rozsah možných hodnot, tzn. nízké, střední i vysoké hodnocení.“*

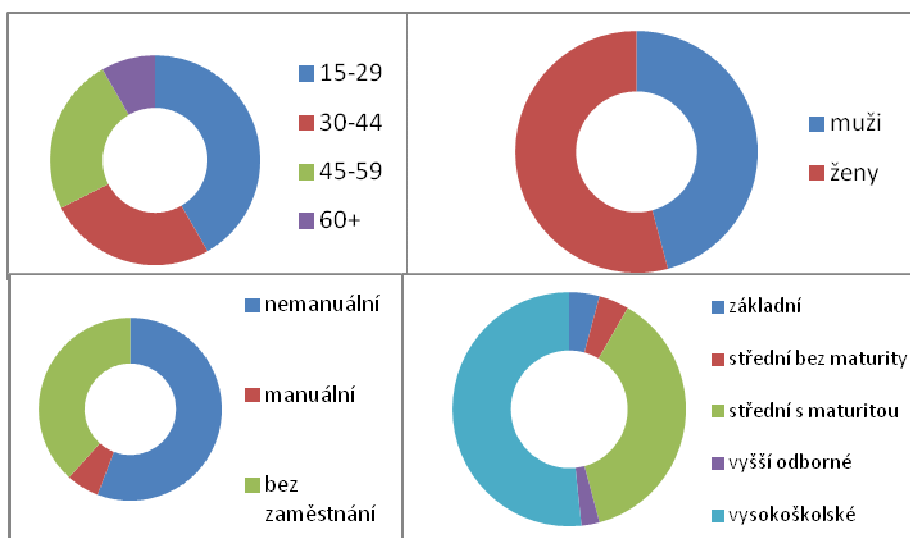
Vzhledem k rozsahu výzkumu nebyla dodržena reprezentativita a proto jsem nevyužila všechny proměnné, které byly v dotazníku uvedeny. Oblast dotázaných, které jsem oslovila, byla nerovnoměrná vzhledem k vzdělání a rozdělení na manuální a nemanuální profese, což bylo způsobeno tím, že jsem použila moderní elektronické metody sběru pomocí internetu. Jen 20 procent dotázaných bylo osloveno tištěnou formou. Internet je mladá záležitost, ještě není plně využíván všemi vrstvami společnosti, a proto jsou data pomocí něho získaná nerovnoměrná

6.1 Složení souboru

Vzhledem k rozsahu výzkumu nebyla dodržena reprezentativita a proto jsem nevyužila všechny proměnné, které byly v dotazníku uvedeny. Oblast dotázaných, které jsem oslovila,

byla nerovnoměrná vzhledem k vzdělání a rozdělení na manuální a nemanuální profese, což bylo způsobeno tím, že jsem použila moderní elektronické metody sběru pomocí internetu. Jen 20 procent dotázaných bylo osloveno tištěnou formou. Internet je nová záležitost, ještě není plně využíván všemi vrstvami společnosti, a proto jsou data pomocí něho získaná nerovnoměrná

Graf: Složení souboru – rozdělení na jednotlivé kategorie

Zdroj: Prestiž povolání 2012

Jak vyplývá z grafu, jsou v souboru nejvíce zastoupeni mladí lidé do 29 let (42 %), následuje střední generace 30 až 44 let (26 %), generace 45 až 59 (24 %), lidé starší 60-ti let nejsou v souboru dostatečně zastoupeni (8,3 %) a proto jsem s touto kategorií pracovala jen okrajově.

V rozdělení podle genderu jsou muži zastoupení ze 46 % a ženy z 54 %.

Otázku rozlišení povolání na manuální a nemanuální jsem do analýzy výsledků z důvodu nízké reprezentativity nezahrnula. Nejvíce jsou zastoupeny nemanuální profese (56 %), následují

nezaměstnaní, studenti, důchodci a lidé v domácnosti (38 %), manuální profese jsou zastoupeny pouze z 6 %.

V kategorii vzdělání výrazně převažuje vysokoškolské vzdělání (52 %), následuje střední s maturitou (38 %). Vyšší odborná škola je zastoupena pouze ze 3 % a proto jsem ji sloučila s vysokoškolským vzděláním. Respondenti se základním a středním vzděláním bez maturity jsou v souboru zastoupeni jen ze 4 %, proto jsem tyto kategorie sloučila (8 %) a dále v textu s nimi pracuji jako s osobami s nižším vzděláním.

Přestože složení souboru není kvótně reprezentativní, může se jevit srovnání s kvótně reprezentativním souborem CVVM jako obtížné. Proto jsem sloučila některé kategorie a vynechala jsem charakteristiku proměnných, které nejsou dostatečně zastoupeny.

6.2 Škála 2012

Na základě obdržených dat jsem vytvořila škálu prestiže povolání pro rok 2012 (viz tabulka 11).

Tabulka 11: Prestiž povolání (průměrné bodové hodnocení) v roce 2012 a porovnání s rokem 2011

2012			2011	
poř.		body	body	poř.
1.	lékař	92,7	89,1	1.
2.	vědec	83,9	75,4	2.
3.	učitel na vysoké škole	82,2	72,4	4.
4.	zdravotní sestra	79,0	73,9	3.
5.	učitel na základní škole	73,8	70,3	5.
6.	soudce	69,1	61	7.
7.	projektant	64,1	61,7	6.
8.	programátor	61,8	60,8	8.
9.	soukromý zemědělec	59,7	60,3	9.
10.	majitel malého obchodu	56,5	51,4	15.
11.	policista	54,5	53,9	11.
12.	starosta	52,0	52,6	14.

13.	truhlář	52,0	53,2	12.
14.	účetní	47,1	54,1	10.
15.	novinář	45,1	46,5	20.
16.	manažer	44,6	53	13.
17.	kněz	43,2	42,8	22.
18.	voják z povolání	39,7	48,3	17.
19.	stavební dělník	38,3	48,1	18.
20.	prodavač	37,6	43,6	21.
21.	profesionální sportovec	36,2	51,2	16.
22.	bankovní úředník	35,1	46,9	19.
23.	sekretářka	34,7	41,4	23.
24.	uklízečka	27,6	34	25.
25.	ministr	27,6	38	24.
26.	poslanec	18,7	27	26.

*) Pořadí u stejně bodovaných povolání je určeno podle dalšího desetinného místa.

Zdroj: CVVM 2011, Prestiž povolání 2012

Z tabulky je patrné, že se respondenti uchylovali k radikálnějšímu hodnocení jednotlivých povolání, tzn., že prestižnějším povoláním přisuzovali vyšší bodové ohodnocení, než tomu bylo v loňském roce, a povoláním na nižších příčkách dávali nižší bodové ohodnocení než v roce předchozím.

Povolání lékaře zaujímá v žebříčku prestiže povolání opět první pozici. Oproti šetření z loňského roku, má lékař vyšší průměrné bodové ohodnocení (92,7 bodů). Maximum 99 bodů udělilo lékařům 47 % dotázaných. Na druhém místě jsou vědci, maximální bodové ohodnocení jim přiřadilo 20 % respondentů. Třetí v pořadí je učitel na vysoké škole, maximální bodové ohodnocení mu přiřadilo 4,2 % lidí. Zdravotní sestře udělilo maximum bodů 3,3 % respondentů a učitel na základní škole 5 % respondentů. Minimální bodové ohodnocení dostala sekretářka (2,5 %), uklízečka (15 %), ministr (9,2 %) a poslanec (30 %).

Na šestém místě je profese soudce (69,1 bodů), dále projektant (64,1) a šedesátibodovou hranici uzavírá programátor.

Následuje skupina profesí, jejichž bodové ohodnocení je vyšší než 50. Jedná se o soukromého zemědělce, majitele malého obchodu, policistu, starostu a truhláře. V této skupině si výrazně polepšil majitel malého obchodu (o 5 příček) a starosta (o dvě příčky), pohoršil si truhlář, policista zůstal na stejné pozici, pouze jeho průměrné bodové ohodnocení se zvýšilo o 0,6 bodů.

Druhou polovinu žebříčku prestiže povolání otevírá účetní, který oproti loňskému roku zaznamenal posun o 4 příčky níže. Naproti tomu novinář si o 5 pozic polepšil, jeho bodové hodnocení je ale nižší, než tomu bylo v loňském roce. Propad zaznamenal manažer (o 3 příčky, o 8,4 bodů), voják z povolání (o 1 příčku, o 8,6 bodů méně) a stavební dělník (o 9,8 bodů).

Největší posun dolů je vidět u profesionálního sportovce, který se propadl o 5 příček a o 15 bodů níže, a bankovního úředníka (o 3 příčky níže, 11,8 bodů méně).

Nejvíce si polepšil kněz, který zaznamenal nárůst o 5 příček nahoru, jeho bodové ohodnocení se však zvýšilo jen o 0,4 bodů. O jednu příčku si polepšil prodavač, bodové ohodnocení je přesto o 6 bodů nižší. Stejnou pozici zaujímá sekretářka.

Na posledních pozicích se drží uklízečka, ministr a poslanec. Ministr se dokonce posunul až do těsného závěsu za uklízečku, oproti loňskému roku si pohoršil o 10,4 bodů. Na posledním místě se umístivší poslanec má o 8,3 bodů méně než v roce 2011.

Popsané změny patří mezi nejvýznamnější posuny za poslední rok. Ukazuje se stálý propad profesí přímo spjatých s politikou (kromě novinářů, jejichž postavení se vylepšilo). Celkově ale dokládá zjištění z loňského roku, že česká společnost je v tomto ohledu stabilizovaná.

6.3 Specifika výzkumu

Výzkum byl oproti předešlým letům rozšířen o 4 další povolání. Jedná se o profese designéra, konzultanta, tlumočnicka (či překladatele) a herce. Zmíněná povolání jsem vybrala, protože se o nich v současnosti často mluví, jejich oblíbenost je v poslední době vysoká a zároveň proto, že se jedná o povolání převážně nemanuální, která dostávají v dnešní společnosti nový prostor. V případě designéra a konzultanta se jedná o povolání relativně nová, která v dnešní době nabrala jiný rozměr, než který měla dříve, jejich popularita v posledních deseti letech stoupá a často se o nich hovoří ve sdělovacích prostředcích. Designér je profese, která souvisí s marketingem, počítačovou technologií i grafikou. Povolání konzultanta je potřebné snad v každé firmě, analyzuje potřeby klienta a souvisí s reklamou. Tlumočnicka a překladatel nejsou v českém prostředí žádnou novinkou. Vzhledem k postupující globalizaci se však dá říci, že i tato profese zažívá v dnešní době určitý boom. Povolání herce je podle mého názoru v současné době velmi aktuální, neboť herci díky televizi formulují značnou část volného času společnosti. Herce jsem zároveň vybrala proto, že jsem do dotazníku chtěla zařadit povolání, které by zastupovalo uměleckou sféru.

Ostatní povolání jsou v dotazníku zařazena podle vzoru CVVM z důvodu srovnatelnosti s posledním realizovaným výzkumem. Při šetření jednotlivých povolání jsem se ale zamýšlela nad zařazením některých profesí. Na jedné straně stojí karta povolání s popisem činnosti a na druhé osobní zkušenost lidí, která se může lišit. Nejvíce se zmíněný rozdíl projevuje u povolání prodavačky. Jistě byla původně chápána jako kvalifikovaná osoba ve svém oboru, která ráda pomůže a poradí svému zákazníkovi. V současnosti se ale jedinec setkává spíše s prodavačkami v supermarketech, jejichž náplň práce spočívá v posunování zboží přes pokladnu a jejich kvalifikace může být i velmi nízká.

Tabulka 12 ukazuje celkovou škálu prestiže povolání pro rok 2012. Šedivou barvou jsou označena povolání, která byla do výzkumu zařazena nově.

Tabulka 12: Prestiž povolání v roce 2012

poř.		body
1.	lékař	92,7
2.	vědec	83,9
3.	učitel na vysoké škole	82,2
4.	zdravotní sestra	79,0
5.	učitel na základní škole	73,8
6.	soudce	69,1
7.	projektant	64,1
8.	tlumočník/překladatel	62,7
9.	programátor	61,8
10.	soukromý zemědělec	59,7
11.	majitel malého obchodu	56,5
12.	policista	54,5
13.	starosta	52,0
14.	truhlář	52,0
15.	herec	49,1
16.	účetní	47,1
17.	novinář	45,1
18.	manažer	44,6
19.	designér	43,8
20.	kněz	43,2
21.	voják z povolání	39,7
22.	stavební dělník	38,3
23.	prodavač	37,6
24.	konzultant	36,5
25.	profesionální sportovec	36,2
26.	bankovní úředník	35,1
27.	sekretářka	34,7
28.	uklízečka	27,6
29.	ministr	27,6
30.	poslanec	18,7

*) Pořadí u stejně bodovaných povolání je určeno podle dalšího desetinného místa.

Zdroj: Prestiž povolání 2012

Z tabulky 12 je patrné, že z nově přidaných profesí se do první poloviny žebříčku zařadilo povolání tlumočnicka, herec tuto polovinu uzavírá. V první třetině druhé poloviny se umístil designér a na 7. místě od konce stojí konzultant.

Abych zjistila, jak jsou tyto profese obecně přijímány, sestavila jsem tabulky, které ukazují hodnocení těchto profesí z hlediska genderu, věku a vzdělání. V prvním sloupci je pořadí dané profese na žebříčku prestiže povolání, v druhém sloupci je jejich průměrná bodová hodnota.

Pracovala jsem zde se čtyřmi domněnkami:

Domněnka 1: Povolání konzultanta budou lépe hodnotit mladí. Hypotézu sem řadím proto, že starší generace tuto novou profesi podle mého názoru nezná.

Domněnka 2: Povolání herce budou lépe hodnotit ženy. Domněnka stojí na předpokladu, že časopisy o hercích, zpěvácích a umělcích jsou zaměřeny převážně na ženy.

Domněnka 3: Tlumočnicka a překladatele budou lépe hodnotit osoby s vyšším vzděláním. Myšlenku jsem zařadila, protože si myslím, že osoby s vyšším vzděláním častěji pracují v zahraničí a dokážou proto tuto profesi lépe ocenit.

Domněnka 4: Povolání designéra budou lépe hodnotit muži. Vycházím zde z předpokladu, že designéři jsou častěji muži než ženy, a proto by tuto profesi mohli lépe ocenit.

Tabulka 13a: Prestiž vybraných 4 povolání v rozdělení na muže a ženy

	muži		ženy	
tlumočnick/překladatel	9.	61,2	7.	64,0
herec	16.	47,9	15.	49,8
designér	18.	45,1	21.	41,5
konzultant	22.	37,8	26.	33,5

Tabulka 13b: Prestiž vybraných 4 povolání v rozdělení podle věku

	15-29		30-44		45-59		60+	
tlumočník/překladatel	7.	67,24	9.	60,6	12.	56,0	6.	65,5
herec	17.	49,3	16.	46,5	16.	49,6	11.	54,3
designér	20.	43,58	20.	42,3	17.	46,1	20.	43,2
konzultant	23.	40,98	24.	35,3	26.	29,9	22.	36,7

Tabulka 13c: Prestiž vybraných 4 povolání v rozdělení podle vzdělání

	nižší		střední		vyšší	
tlumočník/překladatel	12.	59,3	8.	64,4	8.	61,9
herec	6.	63,3	17.	47,8	15.	47,8
designér	23.	41,7	23.	40,6	16.	46,7
konzultant	27.	34,9	24.	40,2	24.	33,8

Zdroj: Prestiž povolání 2012

Domněnka 1 se potvrdila. Konzultanta hůře přijímají osoby starší 35 let a osoby starší 45 let jim přiřazují ještě nižší průměrné bodové ohodnocení. Osoby starší 60-ti let mu naopak přiřazují o něco vyšší bodové ohodnocení. Tato kategorie však není dostatečně zastoupena a nelze ji do výsledků proto plně zahrnout.

Domněnka 2 se potvrdila. Ženy hodnotí herce na žebříčku o trochu výše než muži a přiřazují mu i o dva body vyšší průměrné bodové ohodnocení.

Domněnka 3 se potvrdila. Osoby s vyšším vzděláním hodnotí tlumočnicka lépe než osoby s nižším vzděláním. Nejlépe však tuto profesi hodnotí osoby se středním vzděláním.

Domněnka 4 se částečně potvrdila. Muži opravdu přiřazují této profesi vyšší bodové ohodnocení než ženy. Profesi řadí o tři příčky výše a přiřazují mu dokonce téměř o 4 body vyšší průměrné bodové ohodnocení.

6.4 Hlubší analýza

Z hlubší analýzy vyplynulo, že mladí lidé (15 – 29 let) lépe hodnotí učitele na vysoké škole, soudce, tlumočníka, starostu, manažera, kněze, novináře, vojáka z povolání, profesionálního sportovce, konzultanta, bankovního úředníka, ministra a poslance.

Střední generace (30 – 44 let) lépe hodnotí zdravotní sestru, soukromého zemědělce, policistu, účetního, kněze a profesionálního sportovce.

Starší lidé (45 – 59) lépe hodnotí učitele na vysoké a základní škole, projektanta, programátora, soukromého zemědělce, truhláře, policistu, designéra, stavebního dělníka, prodavače, uklízečku, sekretářku a bankovního úředníka.

Lidé starší 60-ti let nejsou ve výzkumu dostatečně zastoupeni, přesto se dá říci, že lépe hodnotí tlumočníka, herce, majitele malého obchodu, manažera, prodavačku, sekretářku, ministra a uklízečku. Naopak hodnotí hůře vojáka z povolání, kněze, soukromého zemědělce a policistu.

Z hlediska generového rozdělení vyplynulo, že muži hodnotí lépe vědce, soudce, programátora, účetního, manažera, konzultanta, sekretářku, bankovního úředníka a ministra. Ženy hodnotí lépe učitele na vysoké škole, zdravotní sestru, tlumočníka, kněze, stavebního dělníka, prodavače a uklízečku.

Při analýze z hlediska vzdělání jsem se potýkala s problémem nedostatečného zastoupení v některých kategoriích. Sloučila jsem proto kategorii základního vzdělání a vyučení a dále kategorii vyššího a vysokoškolského vzdělání.

Lidé se základním vzděláním nebo s vyučením lépe hodnotí zdravotní sestru, programátora, herce, soukromého zemědělce, manažera, bankovního úředníka, profesionálního sportovce, stavebního dělníka, sekretářku a prodavače. Naopak méně hodnotí

učitele na základní škole, tlumočnicka, starostu, policistu, designéra, účetního, vojáka z povolání a kněze.

Lidé se středním vzděláním s maturitou lépe hodnotí zdravotní sestru, soukromého zemědělce, novináře, stavebního dělníka, prodavače, konzultanta, sekretářku a hůře hodnotí vědce, učitele na základní škole, herce a designéra.

Lidé s vyšším a vysokoškolským vzděláním hodnotí vyšším bodovým ohodnocením vědce a učitele na vysoké škole, lépe hodnotí designéra, kněze, hůře hodnotí manažera a profesím v druhé polovině žebříčku přiřazují oproti celkové škále nižší bodové hodnocení.

Vzhledem k tomu, že prestiž politických profesí v posledních letech tak znatelně poklesla, zaměřila jsem se speciálně na povolání ministra a poslance. Zajímala jsem se o rozdíl v hodnocení mladší a starší generace, protože mladí lidé jsou ti, jejichž názory se budou prosazovat v budoucích letech.

Tabulka 14: Prestiž politiků v rozdělení podle věku, pohlaví a vzdělání

	15-29		30-44		45-59		60+		muži		ženy		nižší		střední		vyšší	
ministr	28	32,72	29	24,4	29	19,7	24	34,6	28	30,4	29	24,5	28	30,2	29	27,2	28	27,4
poslanec	29	23,02	30	16,1	30	13,0	29	21,3	30	20,0	30	16,6	30	9,4	30	18,8	30	20,0

Zdroj: Prestiž povolání 2012

Z tabulky 14 vyplývá, že prestiž politiků je ve všech kategoriích hodnocena velmi nízko. Prestiž ministra a politika se pohybuje na posledních třech místech v žebříčku. Výjimku tvoří kategorie starších 60-ti let, která hodnotí profesi ministra výrazně lépe a umisťuje ji na 24. místě. Mladí lidé do 29 let hodnotí prestiž ministra a poslance lépe než starší generace. Průměrné bodové ohodnocení obou politických profesí s přibývajícím věkem klesá.

Muži hodnotí obě profese lépe než ženy a přiřazují jim v průměru o 3 až 5 bodů více. Z hlediska vzdělání hodnotí lidé s nižším vzděláním lépe prestiž ministra a výrazně hůře prestiž poslance.

6.5 Rozšíření výzkumu

Šetření prestiže povolání bylo rozšířeno o okolnosti, které jsou důležité při posuzování prestiže povolání. Otázka zněla: „Co je pro Vás nejdůležitější při posuzování toho, jak moc si jednotlivých povolání vážíte? Vyberte tři okolnosti, které berete nejvíce v úvahu a jednu okolnost, která je podle Vás nejméně důležitá.“

Tabulka 15: Četnosti okolností, které jsou důležité při posuzování prestiže povolání (absolutní i relativní v %)

		1.pořadí		2.poř.	3.poř.	celkem		poslední poř.	
		abs.	rel.	rel.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.
ot. 1	Důležitost pro společnost	56	46,7	13,3	11,7	86	23,9	6	5,0
ot. 2	Duševní náročnost	8	6,7	15,0	7,5	35	9,7	2	1,7
ot. 3	Fyzická namáhavost	2	1,7	0,8	2,5	6	1,7	12	10,0
ot. 4	Moc a rozhodovací pravomoci	0	0,0	5,0	5,0	12	3,3	20	16,7
ot. 5	Nezávislost	3	2,5	2,5	7,5	15	4,2	8	6,7
ot. 6	Praktická potřebnost	11	9,2	15,0	6,7	37	10,3	2	1,7
ot. 7	Šikovnost, zručnost	2	1,7	5,0	9,2	19	5,3	2	1,7
ot. 8	Nadání, talent	4	3,3	5,0	8,3	20	5,6	11	9,2
ot. 9	Výše příjmů	2	1,7	2,5	2,5	8	2,2	52	43,3
ot. 10	Znalosti	15	12,5	21,7	23,3	69	19,2	1	0,8
ot. 11	Zodpovědnost	17	14,2	14,2	15,8	53	14,7	4	3,3

Zdroj: Prestiž povolání 2012

Tabulka 15 ukazuje, že nejdůležitější okolností, která určuje prestiž povolání je důležitost pro společnost (47 % dotázaných ji uvedlo na prvním místě, dalších 25 % na druhém a třetím místě,

celkově 24 %), zodpovědnost (17 % plus dalších 30 %, celkově 15 %) a znalosti (15 % plus dalších 45 %, celkově 19 %).

V loňském výzkumu vyšlo překvapivě nízké procento odpovědí, které považují za důležitou okolnost výši příjmu (3 % v prvním pořadí a 8 % v dalších pořadích)⁷⁹. Z tohoto důvodu jsem zařadila do výzkumu i otázku, která se přímo zaměřila na okolnost, která je nejméně důležitá při posuzování prestiže povolání. Chtěla jsem prokázat, zda lidi skutečně budou tuto okolnost považovat za nejméně vážnou. Tato myšlenka se potvrdila. Respondenti za nejméně důležitou okolnost uvedli ve 43 % výši příjmů, v 17 % moc a rozhodovací pravomoci a z 10 % fyzickou namáhavost.

Tato zjištění nám pomáhají vysvětlit, proč jsou v našem prostředí nízko hodnocena některá povolání s vysokým příjmem nebo s rozhodovacími pravomocemi a dále nám potvrzují tvrzení, že v české společnosti dochází k úpadku prestiže povolání založených na fyzické práci, a zejména dělnických povolání. V českém prostředí jsou více ceněna povolání založená na znalostech a zodpovědnosti a povolání, kterým je přisuzován význam pro společnost a to i přesto, že mohou být relativně nízko finančně oceněna. V běžných meritokratických společnostech bývá přitom prestiž profese spojena ne-li přímo odvozena od finančního odhodnocení profese. Vyjádření příjmových nerovností je proto v mezinárodním standardu vnímáno jako spravedlivé.

⁷⁹ Tuček M.: Tisková zpráva CVVM 2011. s. 6

7. Závěr

Na škálách prestiže povolání je možno přímo pozorovat posuny, se kterými se společnost musí vyrovnávat. K největší změně v české společnosti za posledních 50 let došlo po roce 1989. Ve výzkumu v roce 1990 je zobrazena společnost, která setrvává v názorech, které byly platné před revolucí. Ve výzkumu realizovaném o dva roky později se už projevuje proměna trhu práce a modernizace národního hospodářství, v důsledku které docházelo nejenom ke vzniku soukromého podnikání, které bylo původně zcela vytlačeno, ale i ke zrušení propagace některých, převážně dělnických, profesí. Na datech se výrazně projevil i proces odideologizace některých povolání původně spojených s režimem, jejichž negativní stín byl patrný i v dlouhodobém hodnocení. Společnost se posouvala k meritokracii a přibližovala se modelu, který můžeme vidět u většiny současných vyspělých zemí. Postupně směřovala ke stabilizaci a dá se říci, že ve dvacátém prvním století měly na pořadí prestiže povolání vliv spíše krátkodobé projevy nespokojenosti nebo sympatií.

V posledních několika výzkumech se začíná objevovat zejména nespokojenost s politickými profesemi, což se projevilo a prohloubilo i ve výzkumu 2012. Nespokojenost ve společnosti se projevuje bez ohledu na věk, pohlaví a vzdělání.

Ve vnímání veřejnosti se po celou dobu projevovala národní specifika, mezi něž rozhodně patří ateismus, který se ukazuje v nízkém hodnocení povolání kněze.

Oproti mezinárodnímu standardu klade česká společnost nízký důraz na finanční ohodnocení profese, což vysvětluje, proč jsou v našem prostředí lépe hodnocena povolání založená na

znalostech, zodpovědnosti a významu pro společnost než na výši příjmu.

Získané výsledky poukazují na to, že škály prestiže povolání se postupně stabilizovaly, nicméně česká společnost si i nadále udržuje jisté odlišnosti. Na tyto odlišnosti má vliv nejenom přetrvávající vliv myšlení minulého režimu, ale i rozdílná kritéria pro hodnocení vážnosti povolání a v neposlední řadě odrazy konkrétních událostí a s nimi spojená popularita či opovržení.

9. Seznam použité literatury

- BRENNER, Vladimír, HROUDA, Milan: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis. 1967. Nr.5, s. 541-550
- BRENNER, Vladimír, HROUDA, Milan: Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání. Sociologický časopis. 1968. Vol.4, Nr.1, s. 43-54
- HOPE, Keith, GOLDTHORPE, John H. The social grading of occupations: a new approach and scale. Oxford: Clarendon Press 1974, 188 s.
- KAPR, Jaroslav: Prestiž povolání. Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace. Bratislava: Epoque 1969, s. 377-400
- KAPR, Jaroslav: Prestiž povolání. Sociologický časopis. 1967. Vol.3, Nr.6, s. 740-748
- MACHONIN, Pavel a kol.: Československá společnost. Bratislava : Epoque, 1969, 619 s.
- MACHONIN, Pavel, TUČEK, Milan, GATNAR, Lumír. Vývoj sociální struktury v České společnosti 1988-1999. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000, 63 s.
- MLČOCH Lubomír, MACHONIN Pavel, SOJKA Milan: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989. Praha: Karolinum 2000, 274 s.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga: Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum. Praha: Karolinum 2000, 172 s.
- THOMPSON, Kenneth: Klíčové citace v sociologii, Hlavní myslitelé, pojmy a témata. Brno: Barrister&Principal 2004, 268 s.
- TREIMAN, Donald J. Occupational prestige in comparative perspective. New York: Academic Press 1977, 514 s.

- TUČEK, Milan a kol.: Dynamika české společnosti. Praha: SLON 2003. 428 s.
- TUČEK, Milan: Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace. Sociologický časopis. 1993. Vol.27, Nr.4, s. 504-518
- TUČEK, Milan: Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti. Praha: Marfyzpress 2007, s. 195-198
- TUČEK, Milan a kol.: Odras společenských změn ve veřejném mínění 1990-1998 (analýza dat IVVM).Praha: Sociologický ústav AV ČR 1999, 104 s.
- TUČEK, Milan, ČERNÝ, Jiří, SEDLÁČKOVÁ, Markéta: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2004, 101 s.
- TUČEK, Milan, FRIEDLANDEROVÁ Hana a MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí. Praha: Sociologické nakladatelství 2000, 224 s.
- TUČEK, Milan, MACHONIN, Pavel: Prestiž povolání v České republice v r. 1992. Sociologický časopis. 1993. Vol. 29, No. 3, s. 367-381
- VEBLEN, Thorstein. Teorie záhalčivé třídy. Jana Ogrocká. Praha: SLON 1999, 344 s.
- WEGENER, Bernd. Concepts and Measurement of Prestige. Annual Review of Sociology. Vol. 18, s. 253–280
- Velký sociologický slovník I, II. Praha: Karolinum 1996, 1627 s.
- Kterých povolání si vážíme?, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha 1995, 3 s.
- Kterých povolání si vážíme?, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha 1996, 3 s.
- Kterých povolání si vážíme?, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha 1997, 3 s.

- Kterých povolání si vážíme?, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha 1999, 3 s.
- Jakých povolání si vážíme?, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha 2000, 4 s.
- Jakých povolání si vážíme?, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2001, 4 s.
- Prestiž povolání z pohledu veřejného mínění, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2005, 5 s.
- Prestiž povolání, Tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2005, 4 s.
- Prestiž povolání, Tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2006, 2 s.
- Prestiž povolání, Tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2007, 3 s.
- Prestiž povolání, Tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Praha 2008, 3 s.
- Prestiž povolání, Tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění (TUČEK, Milan), Praha 2011, 9 s.
- Vnímání sociální spravedlnosti v transformující se české společnosti (Soubor empirických studií výzkumů 1991-2006). Praha: Matfyzpress 2007, 218 s.